

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL TASARIM ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI SANAT DALI

**19. YY. ANADOLU ERMENİLERİNDE GİYİM-KUŞAM
ÖZELLİKLERİNİN ANLATIMI, KULLANIM
ALANLARI VE GÜNÜMÜZDE DEVAM EDEN
UYGULAMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan

Serli KEÇECİOĞLU

İstanbul, 2022

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL TASARIM ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI SANAT DALI

**19. YY. ANADOLU ERMENİLERİNDE GİYİM-KUŞAM
ÖZELLİKLERİNİN ANLATIMI, KULLANIM
ALANLARI VE GÜNÜMÜZDE DEVAM EDEN
UYGULAMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Serli KEÇECİOĞLU

Öğrenci No:
1955083008

Orcid: 0000-0002-2794-4867

Danışman: Prof. Esin SARİOĞLU

İstanbul, 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “19. Yüzyıl Anadolu Ermenilerinde Giyim-Kuşam Özelliklerinin Anlatımı, Kullanım Alanları ve Günümüzde Devam Eden Uygulamaları” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
15.09.2022

Serli KEÇECİOĞLU

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

15./09/2022

Enstitümüz *Tekstil Tasarım* Anasanat Dalı *Tekstil ve Moda Tasarımı* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **1955083008** numaralı **Serli KEÇECİOĞLU**'nın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**19. Yy Anadolu Ermenilerinde Giyim-Kuşam Özelliklerinin Anlatımı, Kullanım Alanları ve Günümüzde Devam Eden Uygulamaları**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 31/05/2022 tarih ve 2021/22 sayılı toplantısında seçilen ve Ayazağa yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "**OYBİRLİĞİ**" ile "**KABUL**" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Prof. Es*** SA***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Al*** ÇI***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Ay*** Ga*** ÖN***
(Doğuş Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Serli KEÇECİOĞLU
Danışmanı : Prof. Esin SARIOĞLU
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi, 2022
Alanı : Moda Tasarımı
Anahtar Kelimeler : Anadolu, Anadolu Ermenileri, Ermeniler, Giyim

ÖZ

19. YY. ANADOLU ERMENİLERİNDE GİYİM-KUŞAM ÖZELLİKLERİNİN ANLATIMI, KULLANIM ALANLARI VE GÜNÜMÜZDE DEVAM EDEN UYGULAMALARI

Bu araştırma Ermenilerin 19. yüzyılda kullandıkları kıyafetler ile yaşamayı tercih ettikleri Anadolu topraklarında ne tür farklılıklar barındırdığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. MÖ 6. yüzyıla dayanan Ermeni tarihi Selçuklu Devletleri'nin ardından 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde yaşamaya başlamıştır. Bulundukları Anadolu topraklarında halkla iç içe geçerek benzer özelliklere sahip olmayı başarmıştır. Kıymetli topraklarından dolayı çok sayıda devletin cazibesini kazanan Ermenilerin yine aynı kıymetli topraklardan dolayı madencilik, ustalık, ahşap ve taş işçiliği, el sanatları ve zanaat gibi alanlarda yetenek kazanmıştır. Bu hususta önem arz etmelerinden ve Anadolu halkı ile kusursuz bir uyum sergilediklerinden Anadolu kıyafetleri ile gösterdikleri farklılıklar araştırılmak istenmektedir. Bu amaç kapsamında alanyazın araştırmasının yanı sıra nitel analiz yöntemi tercih edilerek Türk ve Ermeni toplumu için önem arz eden amatör ve profesyonel moda ilgilileriyle röportaj gerçekleştirilmektedir. Araştırma sonucunda Anadolu Ermenilerinin ve Türk halkının kıyafetlerinde belirgin bir fark bulunmadığı aksine iki toplumun birbirini etkileyerek bir moda mozaigi oluşturduğu gözlenmektedir. Giyim kuşam özellikleri ve yararlanım alanları paylaşılan kıyafetlerin Anadolu halkı ile oldukça benzerdir. Kadın ve erkek, gelin ve damat, cenaze veya şenlik gibi kıstaslara uygun farklılaşma gözlenmekte ancak Ermenilerden ziyade tüm Anadolu halkı için bu durum geçerli olmaktadır.

Name and Surname : Serli KEÇECİOĞLU
Supervisor : Prof. Esin SARIOĞLU
Degree and Date : Master Thesis, 2022
Major : Fashion Design
Key Words : Anatolia, Armenians, Anatolian Armenians, Clothing

ABSTRACT

DESCRIPTION OF CLOTHING CHARACTERISTICS IN ANATOLIAN ARMENIANS OF THE 19TH CENTURY, ITS AREAS OF USE AND APPLICATIONS THAT CONTINUE TODAY

This research is carried out to determine what kind of differences there are in the Anatolian lands where Armenians preferred to live in the clothes, they used in the 19th century. B.C. Armenian history dating back to the 6th century began to live under the rule of the Ottoman Empire in the 19th century, after the Seljuk States. It has managed to have similar characteristics by intertwining with the people in the Anatolian lands where it is located. Armenians, who gained the attraction of many states due to their precious lands, gained talent in areas such as mining, craftsmanship, wood and stonework, handicrafts, and crafts due to the same precious lands. It is desired to investigate the differences they show with Anatolian clothes, as they are important in this regard and show a perfect harmony with the Anatolian people. Within the scope of this purpose, besides the literature research, qualitative analysis method is preferred and amateur and professional fashion experts who are important for the Turkish and Armenian society are interviewed. As a result of the research, it is observed that there is no significant difference in the clothes of the Anatolian Armenians and the Turkish people, on the contrary, the two societies influence each other and form a fashion mosaic. The clothing features and usage areas of shared clothing are very similar to the Anatolian people. There is a differentiation according to criteria such as men and women, bride and groom, funeral, or festival, but this is true for all Anatolian people rather than Armenians.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

RESİMLER LİSTESİ.....	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
SÖZLÜK.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. ERMENİLER	3
1.1. Ermeniler Toplum.....	4
1.2. Ermenilerin Kültürü.....	5
1.3. Ermeni Coğrafyası	6
1.4. Ermenilerde Siyasi Yapı	8
1.5. Ermenilerde Ticaret ve Ekonomi.....	8
1.6. Ermeniler ve Anadolu Ermenilerinde Din, Dil, Örfler ve Âdetler	9

İKİNCİ BÖLÜM

19. YY. ANADOLU ERMENİLERİNDE GİYİM KUŞAM

1. ANADOLU ERMENİLERİNDE GENEL GİYİM KUŞAM	18
2. 19. YY. ANADOLU ERMENİ KADINLARINDA GİYİM	23
2.1. Yüksek Ermenistan Bölgesi (Erzurum, Kars, Muş, Bitlis) Kadın Giyim....	23
2.2. Turuperan Bölgesi (Malazgirt, Erciş, Ahlat Civarı) Kadın Giyim	36
2.3. Ağznik Bölgesi (Sason-Batman) Kadın Giyim	38
2.4. Küçük Ermenistan (Malatya, Sivas, Kayseri) Kadın Giyim	38
2.5. Kilikya Bölgesi (Adana, Maraş, Mersin, Tarsus) Kadın-Erkek Giyim	40
2.6. Trabzon Giyim Kuşamı	42

3. 19. YY. ANADOLU ERMENİLERİNDE ERKEK GİYİM.....	42
3.1. Yüksek Ermenistan Bölgesi (Erzurum, Kars, Muş, Bitlis) Erkek Giyim....	43
3.2. Vaspurakan (Van) Bölgesi Erkek Giyim.....	45
3.3. Turuperan Bölgesi (Malazgirt, Erciş, Ahlat) Erkek Giyim	48
3.4. Ağznik Bölgesi (Sason-Batman) Erkek Giyim	48
3.5. Küçük Ermenistan (Malatya, Sivas, Kayseri) Erkek Giyim.....	51
3.6. Çoraplar ve Ayakkabılar.....	52
4. 19. YY. ANADOLU ERMENİ DESENLERİNİ GÜNÜMÜZE	
UYARLAMA	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
RÖPORTAJ	
1. YÖNTEM.....	67
2. UYGULAMA VERİLERİ	68
2.1. Röportaj 1- Bercuhi Berberyan.....	68
2.2. Röportaj 2- Levon Kordonciyan.....	71
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	75
KAYNAKÇA.....	78

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa No.

Resim 1: Yöreye Göre Giyim Kuşam	18
Resim 2: Manusa Kumaş	20
Resim 3: Şapka.....	27
Resim 4: 19. yy. Erzurum Kadın Giyim (Yüksek Ermenistan)	28
Resim 5: 19. yy. Erzurum Yeni Gelin Giyimi (Yüksek Ermenistan)	29
Resim 6: 19. yy. Erzurum Kız Giyimi (Yüksek Ermenistan)	29
Resim 7: 19. yy. Muş Kız Giyimi (Yüksek Ermenistan)	30
Resim 8: 19. yy. Muş Kadın Giyimi (Yüksek Ermenistan)	30
Resim 9: 19. yy. Van Kadın Giyimi.....	33
Resim 10: 9. yy. Van Kadın Günlük Giyimi.....	34
Resim 11: 19. yy. Van Kız Giyimi.....	34
Resim 12: 19. yy. Van Şehirli Kız Giyimi	35
Resim 13: 19. yy. Van Kadın Giyimi.....	35
Resim 14: 19. yy. Van Kadın Giyimi.....	36
Resim 15: Sivas Kadın Giyim.....	40
Resim 16: Maraş Erkek Giyim.....	41
Resim 17: Maraş Erkek (sol) ve Kadın Giyim.....	42
Resim 18: 19. yy. Muş Erkek Giyimi (Yüksek Ermenistan)	44
Resim 19: Van Erkek Giyimi	46
Resim 20: Van Erkek Giyimi	47
Resim 21: Van (Çatak) Erkek Giyimi	47
Resim 22: 19. yy. Ağznik Genç Erkek Giyimi (Sason)	49
Resim 23: Ağznik Erkek- Kadın Giyimi.....	50
Resim 24: Ağznik Gelin ve Damat Giyimi	50
Resim 25: Sivas Kadın Erkek Giyimi (Küçük Ermenistan).....	51
Resim 26: Günümüz Modasına Uyarlama-1.....	54
Resim 27: Günümüz Modasına Uyarlama-2.....	55
Resim 28: Günümüz Modasına Uyarlama-3.....	55
Resim 29: Günümüz Modasına Uyarlama-4.....	56
Resim 30: Günümüz Modasına Uyarlama-5.....	56

Resim 31: Günümüz Modasına Uyarlama-6.....	57
Resim 32: Illustrator Çizimi İle Elde Edilen Desenle Oluşturulan Tasarımlar.....	59
Resim 33: Hazırlanan tasarımların yapım aşamaları-1	60
Resim 34: Hazırlanan tasarımların yapım aşamaları-2	61
Resim 35: Hazırlanan tasarımların yapım aşamaları-3	62
Resim 36: 19.YY. Anadolu Ermenilerinde giyim kuşam özelliklerinin günümüz modasına uyarlanması ile oluşturulan ve ardından hayata geçirilen tasarımlar.	63
Resim 37: 19.YY. Anadolu Ermenilerinde giyim kuşam özelliklerinin günümüz modasına uyarlanması ile oluşturulan tasarımlar.	64
Resim 38: 19.YY. Anadolu Ermenilerinde giyim kuşam özelliklerinin günümüz modasına uyarlanması ile oluşturulan tasarımlar.	65
Resim 39: Baş Süslemeleri.....	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: Önlük Çeşitleri-1.....	25
Şekil 2: Önlük Çeşitleri-2.....	25
Şekil 3: Önlük Çeşitleri-3.....	25
Şekil 4: Önlük Çeşitleri-4.....	26
Şekil 5: Van Kadın Baş Süslemeleri	33
Şekil 6: Kadın Üst Giyim	37
Şekil 7: Erzurum Erkek Giyim	44
Şekil 8: 19. yy. Van Erkek Giyimi	45
Şekil 9: Çorap Çeşitleri	53
Şekil 10: Esinlenilen Desen Muş Kız Giyimi	54
Şekil 11: Esinlenilen Desenin İllüstrator Çizimi	58

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

cm : santimetre

km : kilometre

m : metre

MÖ : Milattan Önce

YY. : Yüzyıl

SÖZLÜK

Giyim: Bireylerin sıcak ve soğuk gibi hava etkilerinden, çeşitli bulaşlardan korunmak adına giydiği, çeşitli materyallerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan kumaşların çeşitli işlemlerden geçirilmesi ile hazırlanan giysi, kıyafet ürünleridir.

Kuşam: giyilecek her şey, üst baş anlamına gelmekte ve giyim kelimesi ile deyim oluşturmaktadır. Kadın ve erkeklerde, coğrafi faktörlerde, geleneklerde farklılaşma göstermektedir.

GİRİŞ

Araştırma Problemi ve Sorusu

Araştırma konusunu 19. yüzyıl Anadolu Ermenilerinde giyim kuşam özellikleri, kullanım alanları ve günümüzde sürdürülmesi oluşturmaktadır. Buna istinaden araştırmanın problemi ve sorusu aşağıda sunulmaktadır.

- 19. yüzyılda Anadolu Ermenileri tarafından tercih edilen kıyafetlerin Anadolu halkından veya günümüz toplumlarından farklı mıdır?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma Ermenilerin 19. yüzyılda kullandıkları kıyafetler ile yaşamayı tercih ettikleri Anadolu topraklarında ne tür farklılıklar barındırdığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu hedef doğrultusunda akademik olarak alanyazına katkı sunmak amaçlanmaktadır. Araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken Türkçe alanyazında oldukça kısıtlı kaynağa erişim sağlanmıştır. Gerçekleştirilen bu araştırma ile gelecekte yapılması muhtemel çalışmalara ışık tutulacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Önemi

Araştırma Türk ve Ermeni kardeşliğini, Anadolu kültürü üzerindeki önemini yansıtmaktadır. Araştırma konusunun seçilmesinde etkili olan Ermenilerin el sanatlarına ve zanaatlara olan yatkınlığı gerçekleştirilen niteliği açtırma ile desteklenmektedir. Tüm bu unsurların okuyuculara farkındalık kazandıracağı aşikârdır. Ayrıca benzer bir çalışmaya rastlanmadığından tamamen özgün olması ve alanyazına benzersiz katkı sunması araştırmanın önemini yansıtmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı

Söz konusu nedenler ve hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmanın kapsamı 3 ana bölümde sunulmaktadır. Giriş bölümünde araştırma problemi ve sorusu,

araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın kapsamı, tanımlar ve çalışma planı bulunmaktadır.

Birinci bölümde Ermenileri kapsayan kavramsal çerçeve sınırlarında Ermenilerin tarihi, toplumu, kültürü, coğrafyası, siyasi yapısı, ekonomik ve ticari faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Ardından Ermeni ve Anadolu Ermenileri din, dil, örf ve âdetler bakımından incelenmektedir.

İkinci bölümde Anadolu Ermenilerinde giyim kuşam genel hatlarıyla bir döneme bağlı kalmaksızın özetlenmektedir. Hemen ardından 19. yüzyıl Anadolu Ermenilerinde giyim ve kuşam sunulmaktadır. Yüksek Ermenistan bölgesi, Vaspurakan bölgesi, Turuperan bölgesi, Agznik bölgesi ve Küçük Ermenistan bölgesi kadın ve erkek giyim açısından; Kilikya bölgesi ve Trabzon kadın giyim açısından; çorap ve ayakkabılar ağırlıklı olarak erkek giyim açısından irdelenmektedir. Bölümün sonunda 19. yüzyıl Anadolu Ermenilerinin kıyafetlerinde egemen olan bir desen seçilerek günümüze uyarlama çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Üçüncü bölümde nitel analiz yöntemi kullanılarak Ermeni ve Türk halkı açısından önem arz eden ve tanınan, moda sektöründe amatör ve profesyonel olarak yer alan iki kişiyle gerçekleştirilen röportaj aktarılmaktadır.

Sonuç bölümünde bulgular ve sonuç paylaşılarak öneriler sunulmaktadır.

Çalışma Planı

Araştırma Konusunun Kararlaştırılması:

Tez Önerisinin Sunulması:

Alanyazın taramasının gerçekleştirilmesi:

Araştırma yönteminin uygulanması:

Bulgu ve sonuçların meydana getirilmesi:

Araştırmanın tez yazım kılavuzuna uyarlanması:

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. ERMENİLER

MÖ 6. yüzyıla dayanan Ermeni tarihine kitabelerde rastlanmaktadır (Mason 2005, 59). Kendilerini daima Haiklar olarak adlandıran Ermeniler Ermeni ismini çok sonra benimsemiştir. MÖ 3. binyıldan kalan Akad çivi yazılı belgelerinde Armenia ismine rastlanmaktadır. Ermeni isim esasen belirli bir coğrafi bölgeyi “Doğu Anadolu Bölgesi’ni” ifade etmektedir. Bu durum Ermenilerin Doğu Anadolu Bölgesi’ne yerleşmesinden 1.600 yıl önce gerçekleşmektedir. Bölgeye yerleşen muhtemelen göçmen olan yabancılara Pers kralı Darius tarafından *Ermenia bölgesinde oturanlar* anlamına gelen Ermeniler ismi verilmiştir. Kendilerinden bir önceki bölge sahibi Urartular ile herhangi bir akrabalıkları bulunmamaktadır. Ermeniler, Pers İmparatorluğu’na son veren Büyük İskender’in himayesinin ardından Selevkoslar, Romalılar, Bizanslar, Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyetinde yaşamıştır. Anadolu’da uzun dönem yaşamalarına rağmen bağımsızlık alamayarak vergi ödemeyi sürdürmüşler ve en iyi muameleyi Türklerden görmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet mertebelerinde görevlendirilmişlerdir (Memiş 2005, 4).

Osmanlı İmparatorluğu’na dahil olmaları I. Dünya Savaşı’nın öncesinde Rus ve Osmanlı İmparatorluğu’na bölünmeleri sonucunda gerçekleşmiştir. Böylece 2 milyona yakın Ermeni, Müslüman Gürcü ve Rus topluluklarıyla Transkafkasya ve Kuzey Kafkasya’nın farklı bölgelerine dağılmıştır (Hovhannisian 1971, 4). En yoğun nüfusa sahip oldukları alanlar Yelizavetpol, Erivan, Kars ve Tiflis’tir. Doğu Ermeniler ise Tiflis, Bakû, Moskova, Petersburg, Tartu gibi şehirlerde iyi anlaşılmıştır. Yalnızca Osmanlı toprakları değerlendirildiğinde Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Erzurum ve Sivas başta olmak üzere İstanbul ve Kilikya bölgesinde yayılım gösterdikleri bilinmektedir (Muradyan 2017, 11).

21 Eylül 1991’de bağımsızlığını ilan ederek Ermenistan Cumhuriyeti adını alan ve günümüzde başkanlık tipi demokrasi sistemine sahip olan Ermenistan 29.743 km² olup 2021 itibarıyla 2 milyon 959 bin nüfusa sahiptir (İnsanmer 2018).

1.1. Ermeniler Toplum

Günümüzde Revan Hanlığı tarafından oluşturulan Ermenistan Cumhuriyeti 19. yüzyılın ilk yarısına dek kaçar hanedanlığına bağlıdır. Küçük Asya'nın en eski topluluklarından biri olarak geçmişe MÖ 600lere dek uzanmaktadır. Genelde krallıklar kurmak, büyük imparatorluklara karşı savaşmak Pers, Urartu, Bizans gibi imparatorlukların egemenliğinde yaşamını sürdürmek durumunda kalmıştır. Bu durum Ermenilerin sadakatini etkilemiş, siyasi olmaktan ziyade kültürel olarak birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmalarını sağlamıştır. Vatana aidiyet duyguları bölgesel olup yaşadıkları ülkeye derinden bağlıdırlar (Baykal 2011, 12-13).

Kültürel özellikleri tarihsel olarak benzersizlik gözetmeyen Ermenilerin, Hint Avrupa dil ailesine üye olmaları uzun dönem düzenli alfabeye sahip olmamalarında değişiklik yaratmıştır. Tarihi olarak İran'a bağlandıkları Zerdüştlük dinine sahip olan Ermenilerin kimliklerinin ve tarihinin en önemli dönüm noktası Konstantinopolis kilisesinden tümüyle ayrılarak MÖ 506'da Apostolik kilisesini kurmalarıdır. Smith (2003, 48) kendilerini Ermeni yapan, farklılaştıran ve muhafaza eden en önemli unsurun Hristiyanlık olduğunu savunmakta, seçilmiş halk olmanın bir avantajı olarak küresel bazda dağılım göstermelerine rağmen çağlar boyunca ayakta kalabildiklerini belirtmektedir. Seçilmişlik ortak dinin dışında kalan kişilerden uzaklaşmayı gerektirdiğini gibi seçilen kişilerin tanrı iradesine itaat gereği gruplardan ayrıldıklarını ifade ederek Nuh'un arkı gibi mitlerin kurtuluş sağlayan dünya iradesi misyonuna katkıda bulunduğunu aktarmaktadır. Bu seçilme fikri Ermeni kimliği üzerinde çeşitli etkilere sahiptir.

Mesrop Mashots tarafından 5. yüzyılın başında Ermeni alfabesi icat edilmiş (Smith 2003, 67) ve bu durum İncil'in Ermenice çevirisinin dini bir zorunluluk olarak görülmesi üzerine gerçekleşmiştir (Kocaoğlu 2001, 106). Bu gelişme ile muhtemel etkilerinden korunan Ermeni kimliği Osmanlı devleti ve gayrimüslim ilişkileri ile korunmayı sürdürmüştür. Günümüzde mevsimsel olarak değişim göstermekle birlikte 40-76 bin Ermeni Türkiye'de ikamet etmekte çoğunluğu İstanbul'da yaşamını sürdürmektedir (Turay 2006).

1.2. Ermenilerin Kùltürü

Etnisite ve etnik kimlik, 1960'lı yıllardan itibaren siyasi gelişmeler ve etnik çatışmalar yoluyla antropologların, sosyologların ve diğer disiplinlerin ilgi alanına girmiştir. Çoğunlukla ırk, millet, kùltür gibi bazı genel kavramlarla ilişkili olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ayrıca kullanıldıkları zamana, yere ve koşullara göre değışkenlik gösterdiklerinden anlamı net bir şekilde tanımlanamamıştır (Baykal 2011, 35).

Benzer şekilde etnik gruplar, özel bir adı, mitleri, ortak ataları, ortak bir geçmişin ortak hatıraları, ortak bir kùltürün öğeleri, bir anavatanla bağı ve bir dayanışma duygusuna sahip bir tür kùltürel kolektivite olarak tanımlanmaktadır (Hutchinson ve Smith 1996, 7). Bu durumda Türkiye'de etnik gruplardan biri olan Ermenilerin, aynı kùltürel veya biyolojik özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Etnik bağların köklerini çevresel baskılar ve derin içgüdülerle seçilmiş güçlü genetik özelliklerde arayan biyolojik yaklaşımı temel alması genlerin çevresel baskılarla seçildiğini ve kùltüre sınır koyduğunu işaret etmektedir (Malesevic 2004, 82). Bu bağlamda, bu bileşenlerin Ermeni etnik kimliğinin ilişkisel veya sübjektif doğası, topluluklar için değışken önemlerine dair farklılıklar dikkate alınmaktadır. Ermeni kùltürüne dair ihtivanın din, gelenekler, dil, ortak hafıza, ortak geçmiş ve atadan kalma bir anavatan gibi unsurlar içerdiği söylenebilmektedir (Baykal 2011, 38).

Ermeni kùltürü oldukça zengin olup değerli yazarlar, sanatçılar ve düşünürler yetiştirmiştir. La Fontaine, Jules Verne, Moliere, Racine, Musset, Eugene Sue, Alexandre Dumas, Viktor Hugo, Lamartine gibi yazarlar Ermeni literatürüne zenginlik katmıştır. *Takvim-i Vakayi* (1831) adlı ilk Türkçe gazeteden 20 yıl sonra Arpi Araradyan adı ile ilk Ermeni gazetesi baskısı gerçekleşmiş, Ermeni kùltürü geniş bir yayılım göstermiştir. Hatta 1912'de İzmir'de Ermeni matbaasının 400., alfabesinin 1.500 senesi törenle kutlanmıştır (Minassian 2006, 26).

1908'de Gavroş'ta hiciv çizimlerine yer vererek toplumsal olayların incelenmesi ve analiz edilmesine yönelik varlık çizimler tarafında dahi gösterilmiştir. Demokratik gelişmelere imkan yaratan bu durum haricinde habercilik, gazetecilik, karikatür ve mizah da etkilidir. 1880-1914 döneminde 250'den fazla hiciv gazetesi yayınlanan Fransa'nın yanı sıra Osmanlı'da da yayınlanmış, millet sistemi görüşü ile

Tanzimat dönemi ve Jön Türk ihtilali döneminde özgürlük, adalet ve eşitlik ilkeleri gereği sansür dahi kaldırılmıştır. Ancak Bab-ı Âli baskınının ardından bir süreliğine yasaklanan gazeteler 1918-1923 döneminde yeniden yayınlanmıştır (Çağan 2013, 201).

Millet sistemine dayanan kompozit Osmanlı yapısı sosyal ve siyasi yaşamın yanı sıra kültür ve sanat alanında da kendini göstermekte ve çoğulculuk yaklaşımı ile içerisinde bulunan tüm kültürlerle sahip çıkmaktadır. Özellikle Tanzimat döneminin ardından 19. yüzyıl resmi politikası olan modernleşme dönemi çok ulusluluk ve kültürel çeşitlilik içerisinde Ermenilere ait sanatların etkisini de ihtiva etmektedir. Bu sanatlar ve kültüre etkileri müzik, tiyatro, plastik sanatlar gibi dallara ayrılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan modern kültür oluşumu Zartonk (Uyanış) adlı kültürel aydınlanma sonucunda Ermeni katılımı ile desteklenmiştir. Böylece toplumsal, sosyopolitik, hukuksal ve kültürel cemaat için sekülerleşme yaşanmış batılı nitelik taşıyan kültürel yaşam ve eserler icra edilmiştir. Özellikle Ermeni toplumuna dair iç pratik olan üretimler Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma atılımları arasında katalizör görevi görmüştür (Minassian 2006, 27).

1.3. Ermeni Coğrafyası

Ermeniler daha önce aktarıldığı üzere dünya üzerinde yayılım gösteren ve geniş coğrafyalarda varlığını sürdüren bir topluluktur. Bu nedenle bu bölümde tarihi Ermenistan arazisi aktarılmaktadır.

Ermenistan 900-2.100 m rakıma sahip, denize kıyısı bulunmayan dağlık bir plato olup kuzeyde güney Kafkasya ovaları, güneybatıda İran platosu, batıda Anadolu yaylası, Güneydoğu ve güneyde Muğan ve Karadağ düzlüğüne uzanmaktadır. 38⁰ ve 41⁰ Kuzey enlemi, 37⁰ ve 48,5⁰ doğu boylamı arasında bulunmakta, doğal sınırlarla çevrili durumdadır. Hazar denizine bitişik durumda olan düz ovalardan Ermeni yaylası, Aras ve Kura nehirleri ile ayrılmaktadır. Gürcistan ve Karadeniz Kuzey sınırını Pontos dağları, İran ve Suriye Güney sınırını Toros ve yukarı Zagros dağları oluşturmaktadır. Batı sınırı Fırat nehri ve iç Toroslardan meydana gelmektedir. Kura nehri ile Hazar Denizi arasında koloniler oluşturan Ermeniler, Kilikya bölgesinde devlet kurmuştur. Arazi temel bileşimi obsidyen kuvars bazalt kireç taşı ve tüpten

oluşmaktadır. Verimli yataklar dağlarda bulunup altın, gümüş, kurşun, demir, çinko, bakır gibi madenlerin çıkarılmasına müsaade etmektedir. Volkanik tuf kayalar, boraks ve tuz madenleri diğer doğal kaynaklardır (Bournoutian 2016, 13).

Çok sayıda nehir, kaynağını dağdan almakta, şelale, koyak ve derin vadeler oluşturmaktadır. Taşıtsaydın elverişli olmayan bu nehirlerin en uzununu Aras'tır. Kura nehri ile birleşerek Hazar denizine dökülen Aras, Ararat ovasına hayat vermektedir. Bu ovada Nahçıvan, Vagarsabat, Erivan, Ani, Tıvin, Ardaşad, Yervantaşad, Armavir gibi belirli şehirler bulunmaktadır. Diğer önem arz eden nehir Fırat olup iki kolu önce batıya ardından güneye ve Mezopotamya yönelmektedir. Küçük ve büyük Ermenistan olarak ayrılan iki bölge arası antik sınır olarak bilinmektedir. Yayladaki en önemli ve en büyük göl Van gölü olup 1900 metre rakıma sahip en yüksek göl Sevan'dır. Urmiye Gölü ise en tuzlu ve en sığ olanıdır. Bölge ılıman kuşakta yer almakta ve çeşitli iklimlere yol açmaktadır. Genelde şiddetli ve uzun geçen kışlara rağmen yazlar kısa ancak olabildiğince sıcaktır. Rakım düzeyinden dolayı tarımı oldukça elverişli olan ovalarda nüfus yoğunluğu fazladır. Geniş sıcaklık aralığı ise büyük bir fauna ve Floraya ev sahipliği yapmayı sağlamaktadır.

İklim genelde kuru olduğundan yapay sulama zaruri olup oldukça verimli yapıda olan toprağı entansif tarıma elverişli kılmaktadır. Rakım düzeyinin düşük olduğu alanlarda çiftçilik yaygın olup dağlık bölgelerde küçükbaş hayvancılığı yapılmaktadır. Ticaret ve zanaat ile önem kazanan Ermeniler modern dönemlere dek tarımla uğraşarak meyve, yağlı tohumlar, sebze, tahıl ürünleri yetiştirmiştir. En bilinirliğe sahip meyveleri nar ve kayısı olup Romalılar tarafından Ermeni eriğı olarak adlandırılmıştır (Bournoutian 2016, 14).

Plato Anadolu fay hattı üzerinde olduğundan sürekli sismik sarsıntılar yaşamakta, meydana gelen bazı depremler şehirleri yok etmektedir. Yaşanan son büyük deprem 1988 olup 25 bine yakın can kaybı yaşanmıştır. Dağlar, sıra dağlar, pasif ancak yüksek volkanik tepeler platonun farklı bölgelere ayrılmasına neden olmuştur. Bu durum önemli siyasi ve tarihi sonuçlara zemin hazırlamıştır. Halkın tarihindeki belirleyiciliğı bilinen coğrafya hiçbir toplum üzerinde Ermeniler kadar etkili olmamıştır. Nadiren işgaline maruz kalan Japonya gibi bir ülkenin aksine Avrupa ve Asya koridoru olan bölge istilacıları cezbederek uzun dönemler yabancıların

hâkimiyetinde yaşamıştır. Bu nedenle Ruslar, Türkmenler, Moğollar, Türkler, Kürtler, Araplar, Romalılar, Persler, Yunanlılar, İskitler, Asurlular bölgede derin izler bırakmıştır. Diğer yönden benzersiz coğrafi konum toplumun maddi bakımdan zenginleşmesini ve kültürel olarak gelişmesini olanaklı kılmıştır. Tüccarlar için önemli bir karayolu olan bölge neticesinde Ermeniler, Asya ve Avrupa arası bilgi ve teknoloji akışına müsaade tanıyan aracı haline gelmiştir. Her şeye rağmen Ermenilerin kimliğini korumasında yardımcı olan coğrafi Yapı, vadilere ayrılan arazide güçlü bir yönetim etrafında tek bir devlet oluşturmayı engellemiştir. Politik birlikten yoksun devlet yapısına rağmen tahttan indirilen kral gibi problemler karşısında dahi Ermeni kültürü sürdürülmüştür. Söz konusu tüm durumlar Ermenilerin madencilik, işlemecilik, teknik gerektiren ustalıklar, el işçiliği ve zanaat gibi konularda yetenek kazanmasını sağlamıştır (Bournoutian 2016, 15).

1.4. Ermenilerde Siyasi Yapı

Ermenistan parlamenter demokrasi ile yönetilirken 2015'te gerçekleştirilen referandum sonucunda Cumhurbaşkanı yetkileri başbakana devredilmiştir. Bu durum üzerinde 2008 ve 2013 seçim dönemini kazanan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın 2018 yılında görev süresinin tamamlanacak olması etkilidir. 2018'de gerçekleşen bu durum sonucunda Sarkisyan meclis tarafından başbakan seçilmiş ve aynı dönem kadife devrim süreci başlamıştır. Sarkisyan karşıtı protestoların ülke çapında yayılım göstermesi protestonun lideri Paşinyan tarafından kadife devrim olarak nitelendirilmiştir. Canlı yayında karşılaştan ikili yalnızca 3 dakika bir arada kalabilmiş, Paşinyan tarafından şantaja maruz kaldığını iddia eden Sarkisyan programı terk etmiştir. Protestoların önlenemeyecek boyuta ulaşması sonucunda 23 Nisan'da istifasını açıklamış, 8 Mayıs'ta meclis tarafından yerine Paşinyan başbakan seçilmiştir. Rusya karşıtı olduğu düşünülen Paşinyan yönetimi önemli küresel politikalar gütmekte ve varlığını sürdürmektedir (İnsanmer 2018).

1.5. Ermenilerde Ticaret ve Ekonomi

Sovyetler Birliği döneminde ham madde ve enerji ithali, makine, ürün ve tekstil ihracatı gerçekleştiren Ermenistan'ın ekonomisi sanayiye dayanmaktadır. Bağımsızlık

ardından yolsuzluk, işsizlik, yoksulluk gibi kronik problemlerle karşılaşmış ancak büyük bir kısmını atlattır. İşsizlik oranı günümüzde ülke genelinde yaklaşık %20 olup yoksulluk sınırının altında yaşayan birey sayısı nüfusun üçte birine tekabül etmektedir. Kişi başına düşen ortalama yıllık gelir düşük bulunmakta ve yaşanan ekonomik problem ülkenin en büyük sorunlarından biri olmayı sürdürmektedir. Dış ticaret sınırları Gürcistan ve İran'a açık olan Ermenistan'ın ülke ekonomisine handikap yarattığı, bu nedenle Rusya'ya olan bağımlılığını sürdürdüğü ileri sürülmektedir. Ülkenin iş gücü oranının %47'si hizmet sektöründe, %17'si sanayi sektöründe, %36'sı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Milli gelirdeki payları incelenen sektörlerin oranı %54 hizmet, %28 sanayi, %16 tarım olarak sıralanmaktadır. Topraklarından farklı bir ülkede yaşamakta olan Ermeni vatandaşlarının Ermenistan'a havale ettikleri dövizler ülke ekonomisinde önemli etkiye sahip gelir kalemi olarak nitelendirilmektedir. Ülkenin 4-6 milyar dolar civarında seyreden dış ticaret hacmi 2017'de 3,7 milyar dolar ithalat, 2,3 milyar dolar ihracat biçiminde gerçekleşmiştir. Önemli ithalat kategorileri otomobil, ilaç, Elmas, tütün, gıda ürünü, petrol ve doğalgaz olup önemli ihracat kategorileri alkol ve tütün mamulleri, gıda ürünleri, mineraller, elmas, ham demir harici metaller, demir ve bakırdır. En önemli dış ticaret partneri %30 oranında Rusya'dır. Diğer önem arz eden ticari Ortaklar İsviçre, Gürcistan, Bulgaristan, Almanya ve Çin'dir (İnsanmer 2018).

1.6. Ermeniler ve Anadolu Ermenilerinde Din, Dil, Örfler ve Âdetler

Ermeniler, Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden dünyadaki ilk toplumlardan biridir. Çoğu putperest olan ve binlerce yıllık geçmişi olan Ermeni halk geleneklerine kilise tarafından Hristiyan ritüelleri eklenmiştir. Birçoğu birbirleriyle iç içe geçmiş, yeni bir renk kazanmıştır. Kilise, pagan geleneklerinden bazılarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde modern Ermenistan sakinleri, kendi gelenek ve göreneklerinin çoğuna kültür ve tarihin ayrılmaz bir parçası olarak saygı duymaya devam etmektedir (ATV 2017).

Transkafkasya'nın bu ülkesi Batı ve Doğu, Avrupa ve Asya arasında kavşak noktasındadır. Çeşitli güçlü büyük imparatorluklar arasında çatışmalara neden olan Ermeni toprakları, defalarca askeri operasyonlar arenasına dönüşmesine rağmen

geleneklerine, dillerine ve kültüre uygun olarak kendi kimliklerini koruyabilmiştir. Ermeni halkının gelenek ve göreneklerinin uzun süre ayakta kalmasının sırrı, bazen yapay niteliklerle meşgul olmalarına rağmen köklerine duydukları saygı ve korudukları kimliklerdir. Dolayısıyla yeni gerçeklere uyum gösteren Ermeniler, binyıllar boyunca atalardan kalan gelenekleri sarsılmaz biçimde ayakta tutmaktadır. Dahası, bu eski ulusun temsilcileri, ulusal hazinelerini başlıca servet olarak görmekte, ritüellerini keyifli veya üzgün olaylara rağmen sürdürmektedir (ATV 2017).

Her toplumun, geçmişlerinden gelen, sorgulamadan kabul ettikleri ve kuşaktan kuşağa aktarmaya çalıştıkları bazı kuralları, alışkanlıkları, inanışları, kehanetleri, yaşam tarzları ve kültürel kalıntıları gibi manevi değerleri vardır. Bu değerler toplum üyelerinin manevi bağlarını güçlendirmekte ve insanları birbirine bağlamaktadır. Genel olarak bu değerler, toplumların inanışlarına, yaşanan coğrafyaya, iklime ve sosyoekonomik duruma bağlı olarak farklılık göstermektedir. Ancak Anadolu halkları arasındaki bu değerler, dini ritüeller dışında birbirlerine benzemektedir. Anadolu halk mutfağının sac ekmeği, pestil, ayran gibi daha birçok değer bu duruma örnektir. Anadolu'nun Müslüman halklarından farklı olmaksızın, Anadolu'nun kadim halklarından Ermenilerin de yaşam tarzı ataerkildir ve günlük yaşamın işgücü kadının üzerindedir. Kentsel yerleşim bölgelerindeki Ermeni nüfusun büyük bir kısmı çekirdek aile şeklinde yaşamaktadır. Ayrıca geniş akrabalık yaşam birimi olan “Kertastan” (Akrabaların Toplu Yaşam Şekli) şekli genellikle kırsal kesimde, ormanlık alanlarda, dağ eteklerindeki yaşam bölgelerinde görülmektedir. Genellikle akrabalar arasında en azından 4. derecede olanlarda evlilikler yasaktır. Ayrıca akrabalar arası evliliklerde 7 göbek saymaya özen gösterilmektedir. Bölge şartlarını göze alarak kızların kaçırılmasını önlemek ve çok çocuk doğurabilmelerini sağlamak için erken yaşta evlendirmek söz konusudur. Diğer Anadolu halklarında olduğu gibi Ermenilerde de kızların bekâreti bir iffet sembolüdür (ATV 2017)

Ermenilerde, kız istemeye kız evine, damat adayının annesi ve babası, varsa aracıyla da beraber gidilmektedir. Her iki taraf ailelerinin birbirlerini resmen tanıma buluşması olan “Söz Kesme” toplantısında erkek tarafı geline mutlaka “Haç” takmaktadır. Nişanlama merasiminin takıları ayrıdır. Nişana, başta yakın ve uzak akrabalar olmak üzere geniş bir kesimi davet edilmektedir. Her iki taraf da nişanlanan çiftlere ayrı ayrı hediyeler takmakta, birbirlerine gümüş veya kristal kap içinde çikolata

ve badem şekeri karışımı hediye etmektedir. Düğün için erkek tarafından bir karı koca “Sağdıç” (Haçyeğpayr yev Ginı) seçilmekte, genellikle sağdıç olan çift, doğacak çocukların da muhtemel “Vaftiz Babası” (Gınkahayr) ve “Vaftiz Annesi” (Gınkamayr) olmaktadır (ATV 2017)

Anadolu Ermenilerinde “Beşik Kertmesi” (Erkek ve kız çocukları, çocuk yaşlarında sözlü olarak birbirlerine karı-koca adayı olarak ilan etmek), “Kına Yakmak”, “Geline Kırmızı Duvak Örtmek” oldukça yaygın birer âdettir. Anadolu Ermenilerinde “Kına Gecesi” genellikle kız evinde yapılmaktadır. Sağdıçın eşi kınayı yoğurmakta, gelinin eline ilk kınayı bir altınla koymaktadır. Düğünden önceki son Perşembe (genellikle düğün, Pazar günüdür), evlenecek olan çiftlerin yatağı, sağdıçın eşinin yönetiminde yapılmaktadır. Çiftlere huzur, mutluluk, başarı, bereket ve zenginlik getirir inancıyla yatağa şeker, pirinç, para serpilmekte, altın konulmakta ve ilk çocuğun erkek olması dileğiyle yatağın üstünde erkek çocuk yuvarlanmaktadır. Gerdek gecesinin ertesi günü, yeni gelinin bekâretinin gerdek gecesi bozulduğuna haber damat evi tarafından, kız evine gönderilen “Kırmızı Elma” veya “Tepsi içinde Tatlı ile Kırmızı Mendil” veya “Kanlı Çarşaf” veya saygın bir aracıyla haber verilmektedir. Bu âdet bazı yörelerde evli çiftlerin yakın akrabalarının katıldığı eğlenceli merasimlerle de yapılmaktadır. Yeni gelinlerin “Munç” (Dil Saklama) denilen “Suskunluk” dönemi, uzun bir süre, kocaları dışında kimse ile konuşmaması, söyleyeceklerini evin çocukları aracılığıyla iletmesi, eski zaman köy yaşamının âdet ve geleneklerindendir. “Munç” dönemi, yeni gelinin ilk erkek çocuk doğurmasıyla, kayınvalidesinin ona bir hediye vererek “Konuş Kızım” demesiyle son bulmaktadır (ATV 2017).

Anadolu’nun diğer halkları gibi Ermenilerin de cenazeye, cenaze evine özel saygıları vardır, özellikle acıları paylaşmada oldukça duyarlı davranmaktadırlar. Ölümünden sonra ruhun bedenden ayrılıp serbest kaldığına, ölenin mezarı başında dua edilene kadar onun ruhunun serbest dolaştığına ve huzura kavuşmadığına inandıklarından, ölen için özel dualar ve ilahiler okumak bir âdet ve vecibedir (ATV 2017).

Eski zaman Ermeni dünyasında, her ruhun uğurlu ve uğursuz bir yıldızla bağlantısı olduğuna, kişinin yaşamın iyi gittiğinde yıldızının parladığına, aksi durumda

ise yıldızın sönükleştiğine, ölenin ise yıldızının gökten düştüğüne inanılmaktadır. Ölen kişinin ruhunun iyi melekler tarafından alıp götürüleceği inancıyla, ölenin odasının pencereleri ve kapıları belirli bir süre açık bırakılmaktadır. Ölenin hayatta iken kullandığı ve sevdiği eşya ve cisimlerin bir kısmı da ölünün üstüne konmaktadır. Ölenin cennete uçuşunun 7 gün sürdüğüne inanılmakta, ölümden sonraki 7. günde özel dualar okunmaktadır. Ölenin bir süre daha acıktığı ve susadığına inanılarak, rahmetlinin anısına “Hokeçaş-Hokehts” (Can Yemeği) denilen toplu yemek verilmektedir. Dini her bir 5 ana yortu ertesi günü, ölenleri anmak ve onlara rahmet okumak adına “Merelots”dur (Ölümler Günü). Bu gün özel olarak mezarlıklara gidilip dualar okunmakta, ırmık helvası (Hıruşag) ve rahmetlinin çok sevdiği yiyeceklerden dağıtılmaktadır (ATV 2017).

Anadolu halklarında, günümüzde dahi bazı topluluklarda görülebilen “Al Bastı-Şeytan Bastı” (Kötü Ruhların Tacizine Uğramak) inancı Anadolu Ermeni köylerindeki yaşamda da görülmektedir. Bu inanca göre, yeni doğan bebeğin 40. günü “Kırk Çıkarma Töreni” yapılmaktadır Anadolu Hristiyan kültürünün başlıca ritüellerinden bir diğeri Vaftiz Ayinidir. Zamanın Anadolu Ermenilerinde vaftiz genellikle doğumdan sonraki 3. günle 10. gün arasında yapılması özellikle tercih edilmekte ancak çocuğun ilerlemiş yaşlarında da vaftiz olduğu görülebilmektedir. Vaftiz ayini Hristiyanlık dinine özgü bir dini ayindir. Vaftiz olan kişinin, Hristiyan olduğu ve Kilisenin asil üyesi olduğu anlamını taşımaktadır. Anadolu Ermeni köylerinde vaftiz ayininden sonra, genellikle “Harisa-Keşgek” (Etli Buğday Yemeği) pişirmek âdettendir (ATV 2017).

Anadolu Ermenilerinin tabiata, taş, toprağa, suya dair değişik inançları, ritüelleri ve kehanetleri vardır. Örneğin, kurak havalarda bezden yapılmış “Kadın Kukla Bebeğini” köy içinde ve köy çevresinde dolaştırarak “Yağmur Duası”na çıkma Ermeni köy yaşamının yaygın alışkanlıklarındandır. Ermenilerin doğayla ilişkin gelenek ve âdetleri, Hristiyanlık öncesi pagan dönemlerine dayanmaktadır. 301 yılında, Ermeniler her ne kadar Hristiyanlık dinini resmi devlet dini olarak kabul ettilerse de, Hristiyanlık öncesi döneme ait pagan inanç ve uygulamaların izlerine, Hristiyanlık dönemindeki âdet ve geleneklerinde de rastlanmaktadır, ancak bu izlerin hepsi de Hristiyanlık bağları içine özdeşleşmiş ve benimsenmiştir. Örneğin: Ermenilerin günlük yaşam Ermenicesinde yaygın olarak kullandığı “Arevit Mernim”

(Güneşine Öleyim), “Arevıt Şadna” (Güneşin Bol Olsun - Ömrün Uzun Olsun), Açıktı Luys (Gözün Aydın) benzeri deyimler, Ermenilerin doğaya ilişkin eski düşüncelerinin günümüzde de yaşatıldığını göstermektedir.

Bazı halkbilimcileri, Anadolu Ermeni köylülerinin işlerini ve geçimlerini sağlamak için yaptıkları çalışmalarını gök cisimlerinin hareketlerine göre düzenlediklerini, onların da komşu halklar gibi bazı cisimleri, nazarlık olarak kullandıkları ve onlara bazı simgeler takarak, nazardan korunma inancı taşıdıklarını yazmaktadır (ATV 2017).

Eski zamanlarda Ermenilerin doğada en çok saygı gösterdikleri üç şey “Toprak”, “Su” ve “Ateş”tir, bu üç unsur Ermeniler için hayatta kalma ve var olma mücadelesinde derin bir anlam ve önem taşımaktadır.

Ermeniler bu üç unsurun yanı sıra belirli dağlara, ağaçlara ve hayvanlara da insanlarda olmayan niteliklere sahip olduklarına inanarak aşırı saygı göstermektedir. Eski zaman Ermenileri, insanlar ve hayvanlar için iyi olan her şeyin kaynağının “Toprak Ana” olduğuna inanmakta, Taşı yabancı bir nesne olarak görmemektedir. Onlar için “Taş”, Toprak Ana’nın yoğunlaşmış bir halidir, bu nedenle tarlalardaki taşlar uzaklaştırılmamak; tarla kenarında öbekler halinde toplanmaktadır. Taşların, tarlalardan uzaklaştırıldığında tarlanın veriminin ve toprağın gücünün azalacağına inanılmaktadır. Hatta bazı özel taşların hastalara şifa getireceğine, kısır kadınları doğurgan kılacağına, sütü olmayan annelerin süt vermesini sağlayacağına, kuraklıkta yağmur yağdıracağına da inanılmaktadır (ATV 2017).

Ermeniler dağların zirvelerine ilgi duymakta, dağların tepelerine tırmanarak oralarda ibadet etmektedir. Suyu ve su kaynaklarına karşı özel alaka besleyerek, bazı pınar ve çeşmelerin çevresini sanat eseri niteliğinde taşlarla süslemekte, bazı pınarları kutsal mekân olarak addetmekte, özellikle o pınarın suyunu “Şifa Suyu” olarak kullanmaktadırlar. Bu suyu, şifa olarak kullanmanın dışında tarlaların, bağların ve bostanların verimlerini artıracığına inanarak bağ, bahçe ve tarlalara da serpen Ermeniler, Hristiyanlık öncesi paganlık döneminde pınarların ve suyun bu mucizevi gücünü “Su Perisi” ve “Tanrıça” Anahid’e bağlamaktadır. Hasta bebeği olan eski zaman Anadolu köylüsü Ermeni anneler, sabahın erken vaktinde köy çevresindeki

pınarları, çeşmeleri ve kuyuları dolaşmakta, bebeğine şifa getirecek inancıyla su toplamakta ve hasta bebeklerini yıkamaktadır (ATV 2017).

Eski Ermeni inancına göre “Ocak Ateşi” ailenin ve sülalenin başlığını simgelemektedir. Evdeki ocağı yakmak ve ateşin sürekliliğini sağlamak kadının sorumluluğu altındadır. Evin üyelerinden biri evden ayrı, yeni bir evde yaşamak istediği veya başka bir ev kuracağı zaman, yeni evin ocağını, ilk evin ocağından alınan ateşle yakma geleneği vardır.

Günümüzde Ermenilerin gündelik yaşamlarında kullandıkları “Muğhıs Maretsav” (Dumanım Söndü - Yorgunluk İfadesi), “Sirdıs Gı Vari” (Yüreğim Yanıyor - Üzüntü veya Özlem İfadesi) gibi bazı deyimler Ermeni yaşamında ateşin taşıdığı simgesel önemi anlatmaktadır (ATV 2017).

Ermeni yaşamında ağaçların da önemli bir yeri vardır. Ermeniler büyük ağaçları genellikle mezarlık yolunda, kimi zaman ibadet yerlerine yakın yerlere dikmektedir. Özel ilgi duydukları ağaçların dallarına bez parçaları asarak dileklerde bulunmakta ancak ceviz ağacının uğursuz olduğuna inanmaktadır. Öyle ki ceviz ağacının içinde insanlara zarar veren elektriksel bir akım mevcuttur, bu nedenle ceviz ağacına yaklaşma ve ceviz ağacı dikme izni sadece yaşlılara verilmektedir (ATV 2017).

Ana Ermeni Gelenek ve Görenekləri. En eski Hıristiyan halk için çok eskiden beri ulusal değerler korunmuştur. Evlilik ataerkil bir aile düzenine dayanmakta, ailenin en yaşlı adamının sözü, tüm üyeler için kanun niteliği taşımaktadır. Yaşlılara saygı da Ermeni halkının temel geleneklerinden biridir. Komşular her zaman birbirlerine yardım etmekte, birbirlerine destek olmaktadır. Ermenistan’ın en büyük geleneği konukseverliktir. Evinizin eşliğini aşan bir kişi Tanrı misafiridir. Her ailenin evine gelen “kalplerine saygı duyulan insanları” saygınlıkla kabul etmek bir onur meselesidir. Masadaki en iyi yer, konuk içindir ve bu nesilden nesle aktarılan bir gelenektir (ATV 2017).

Cenaze Töreni. Cenaze töreni için bir rahip davet edilmekte, merhumun gömme hizmeti ve cenaze alayı ile mezarlığa gidilmektedir. Ermenistan’da, cenaze töreni günü kadınların kiliseye gitmesine izin verilmeyen alanlar vardır. Eve döndükten sonra, cenaze töreninin katılımcılarını bekleyen bir mezar masası

beklemektedir. İnsanlar yemek yemekte, ölen kişinin ruh huzuruna içki içmektedir. Ertesi gün ölenin yakın arkadaş grubu tekrar mezarlığa gitmekte, tekrar öleni hatırlayarak, yemek masası düzenlenmektedir.

Cenaze defninin yedinci ile kırkinci günü ve üzücü olayın yıldönümünde ve dini tatil günlerinde bu ritüeller düzenlenmektedir.

Noel, Paskalya, Kutsal Haç Şöleninde 40 gün boyunca erkekler sakal tıraşı olmamakta (ölen akrabaları anısına) ve kadınlar yas tutmaktadır (ATV 2017).

Kadın ve Ermeni Toplumundaki Yeri. Modern Ermenistan’da, tüm değişikliklere rağmen, Ermeni gelenekleri ve kadınlar için gelenekler erkeklerden çok daha katıdır. Örneğin, kadınların tanımadıkları erkeklerle tanışması uygun görülmemektedir. Kızların annelerinden çocukluktan itibaren öğrendikleri budur. Oysa günümüzde gençler sosyal ağlar aracılığıyla tanışmayı, çevrimiçi iletişim kurmayı ve bir süre sonra da tanışmak, görüşmek istediklerini söylemektedir (ATV 2017).

Kızlar İçin Ermeni Gelenek ve Görenekleri. Modern Ermeni geleneğine göre, genç bir kadının erkek arkadaşının isteklerini derhal kabul etmesine izin yoktur, duygularını “kontrol etmeli”, görüşme zamanını geciktirmelidir. Kızın özellikle bir erkek kardeşi varsa, kız kardeşiyle görüşecek kişi mutlaka önce onunla görüşmeli ve iznini istemelidir. Kısacası, Ermenistan’daki gizli kadın-erkek ilişkisi onaylanmamaktadır. Birkaç ziyaretten sonra, gençler ciddi bir ilişki kurmaya karar verirlerse, ebeveynler eşleşme konusunda hemen anlaşmakta veya ilişkiler yavaş yavaş da gelişebilmektedir (ATV 2017).

Çöpçatanlık. Modern toplumdaki gelenekler, ulusal halkın yeniden dirilişini savunan ailelere rağmen büyük oranda yitirilmiştir. Yani, bu süreçteki ilk aşama eşleştirmedir. Eski günlerde, insanlar küçük kasabalarda ve köylerde yaşadıklarında ve herkes birbirini tanıdığında, bu süreç güvenilir, iki aile için ortak bir tanıdık arabulucu tarafından kotarılmaktadır (görücü usulü). Çöpçatanlar grubu, bir anne, baba, büyükanne ve büyükbaba, büyük erkek kardeşi veya damadın kız kardeşini içermektedir.

Onlar şekerler, Ermeni konyağı, bir buket çiçek ve gelin için bir altın yüzük (düğün değil) almaktadır. Kızın ebeveynleri onları kısıtlama ile karşılamaktadır.

Önceleri kabul verilmemekte, müzakereler bir süre devam etmekte, taraflar birbirlerini tanımaktadır.

Bu görüşmeler sonucu gelinin babası bu adama kızını vermeyi kabul edebilmektedir. İlk durumda, “toplantı odasına” kız davet edilmek, babası tarafından bu genç adamla evlenmeyi kabul edip etmediği sorulmaktadır. Kız, kural olarak, ya reddetme ya da rıza ile hafif bir başı eğmeyle cevap vermektedir. İlk durumda, damat ona gelmekte, sol elinin yüzükparmağına bir yüzük takmaktadır.

Sonra içki şişesi çıkarılmakta ve iki şişe konyak açılmış olmaktadır. Bardaklara her şişeden biraz dökülmektedir. Sonraki görüşmeler daha rahat bir şekilde devam etmektedir. Reddetme durumunda, çöpçatanlar, kızı görmeden ve rızasını istemeden ayrılmaktadır (ATV 2017).

Nişan. Söz kesmeden sonra, nişan töreni izlenmektedir. Bu etkinliğin ana organizatörü gelin tarafıdır. Kızın ailesi masaları kurmakta (bugün restoranda yapılmaktadır), akrabalar davet edilmektedir. Damat tarafı hediye sepetleri hazırlamaktadır.

Davet edilen kadınların her biri hediye, meyve, şeker ve içeceklerle dolu bir sepet getirmektedir. Doğal olarak, gelin için buketler, pastalar ve elbette bir yüzük hazırlanmaktadır. Kortejde kucaklamalar ve gülümseyişler görülmektedir. Bunun nedeni damadın misafirlerinin, gelinin gelecekteki akrabaları olmasıdır. Sonra gerçek nişan töreni gerçekleşmektedir. İdeal olarak, her şey kilisede gerçekleşmelidir. Gençler sadece birbirlerinin yüzlerini görebilmekte ve ebeveynlerini konyaksız bırakmamaktadır (ATV 2017).

Mağara. Ermeni düğününde, asıl kişi Cavor’dur (dikilmiş baba). Sabah, gelin için önce babası, yakın akrabalarının ve arkadaşlarının bir kısmından ayrılacağı için annesinin -kavorkin’in- evine dolu elle gitmektedir. Küçük bir şölenden sonra düğün alayı gelinin evine varmaktadır. Bu arada, damadın annesi gençlerle tanışmak için evde kalmaktadır (ATV 2017).

Gelinin evinde bir gelinlik ayini. Gelin için çeşitli şeyler: elbise (bazen), ayakkabı (mutlaka), peçe, parfüm, kozmetik, el çantası, buket, vb. hediyelerle dolu sepet hazırlanmaktadır. Antik geleneğe göre, çöpçatanların ardından tüm kadınlar gelinin odasında toplanarak ritüel haline gelen gelin şarkıları söylemektedir. Gelin,

damat tarafından satın alınan her şeyi giyinmek zorundadır. Süreçte, terliklerden biri kaybolmakta, gelinin akrabalarından biri onu çalmalıdır.

Kavorkin ayakkabıların iadesi için bir ücret ödemek zorundadır. Fidyeye, üç kere gelinin kafasında çevrilmekte, ardından damat odaya davet edilmekte, peçeyi gelinin yüzünden kaldırmakta, öpmekte ve misafirlerine götürmektedir. Ancak, burada başka bir engel vardır.

Gelinin erkek kardeşi tarafından bir kılıç ile engellenmekte ve yine bir ücret ödenmektedir (ATV 2017).

Düğün. Gelinin evinde küçük bir şölenden sonra, gençler düğün kortejini yapıldığı kiliseye gitmektedir. Bundan sonra yeni evliler, damadın annesi tarafından pide ekmeği ve balla karşılandıkları damat evine gitmektedir. Barış ve uyum içinde yaşamaları için gelin ve damadın omuzlarına lavaş atılmakta ve bir kaşık bal verilmektedir (ATV 2017).

Ermeni halk gelenekleri. Yeni evliler yeni yapılmış eve girmeden önce plakayı topukla kırmalıdır. Bundan sonra, geline altın hediyelerin verildiği uzun bir şölen başlamaktadır. Son aşama, gelinin dansıdır. Daha sonra gençler salondan çıkarılmakta ancak düğün sürdürülmektedir (ATV 2017).

İKİNCİ BÖLÜM

19. YY. ANADOLU ERMENİLERİNDE GİYİM KUŞAM

1. ANADOLU ERMENİLERİNDE GENEL GİYİM KUŞAM

Her ulus, kendi tarihsel gelişimi ve giyim kuşamlarının gelişim sürecinde kendine özgü özellikleri barındırmaktadır. Ermeni halkının giysilerine ait özellikler de tarihsel gelişimi süreci ile yakından ilişkilidir. Ermenilerin giyim kuşamı, halkın coğrafi konumunun iklimsel ve ekonomik durumuna göre oluşmakta, kumaş imalatının gelişmiş olduğu bu bölgelerde, çeşitli giysilerin özellikleri sunulmaktadır. Geleneksel Ermeni giyim kuşamı hakkında akademik çalışmaların öncüsü olan ve ilk akademik araştırmanın sahibi Ğugas İncicyan'dır. İncicyan, Mıkhitaryan ekolünden İstanbullu ünlü tarihçidir. Ayrıca dönemin ünlü tarihçilerinden Ğevont Alishan, Vartan Hatsuni, Karekin Srvandzyan, 20. yüzyılda Arakel Patrik ve ardılları bu alanda çalışmalar yürütmüştür. Giyim kuşamla ilgili yapılan incelemelerin temeli 19. yüzyılda çekilen ve folklorik özellikler taşıyan seyahatlerde elde edilen fotoğraflara dayanmaktadır (Şekil 1).

Resim 1: Yöreye Göre Giyim Kuşam

Kaynak: (Patrik 1983)

Ermeni giyim kuşamlarında renk çeşitliliği dikkat çekicidir. Coğrafi konumuna bağlı olarak, iklim özellikleri giyim kuşama göre uygunluk göstermektedir. Ayrıca halkın giyim kuşamı Ermenilerin sosyal durumunu, inançlarını ve geleneklerini yansıtmaktadır. Kadınların giyim kuşamı zevkli, zarif, süslemeli ve renk bolluğu ile öne çıkmaktadır. Erkek giyim kuşamındaysa renkler daha az ve daha erkeksidir. Hem kadınlarda hem de erkeklerde giyim kuşam halkın sosyoekonomik durumu ile yakından ilgilidir.

Bahsedildiği üzere, Ermeni geleneksel giysilerinin derin kökleri vardır. Antikçağlarda, çivi yazılı tabletlerden ve antikçağ tarihçilerin tanıklıklarından, Ermeni giysilerine kadar bilgiler barındırmaktadır. Antikçağ, erken Ortaçağ, geç Ortaçağ'ın Ermeni giysileri hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bunun nedeni, bu dönemlerdeki tarihçilerin daha çok yazılı metinlerinde saraydaki yönetici elitlerden ve soylulardan bahsetmesinden kaynaklanmaktadır. Bilgiler, farklı tarihsel ve politik dönemlerin değişimleriyle bağlantılı olarak değişmektedir. Ermeni soylularının ve seçkinlerinin giysileri, Ermenileri egemen altına alan, iktidarı elinde bulunduran ülkelerin giysilerinin tipik özelliklerine sahip olmakla birlikte, kendi geleneksel değerlerini de korumuş olduğuna dair tasvirler bulunmaktadır. Saraydaki bu durumdan uzakta olan sıradan halk, giysilerinde geleneksel özelliklerini korumaktadır. 19. yüzyıl, Ermenistan'da Ermeni halkının Doğu ve Batı olmak üzere iki kısma ayrılmasına, Batı bölgesinin yönetimi ve Anadolu'nun bir bölümünün Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmasına sahne olmaktadır. Araştırma kapsamında 19. yüzyılda Anadolu'da yaşayan Ermeni halkının giysileri üzerine yoğunlaşmaktadır.

19. yüzyıl Anadolu Ermenilerinin giyim kuşamına genel bakış sonucuna Ermenilerin giyim kuşamı tarihsel süreçte coğrafi, iklimsel ve ekonomik faktörlerle yakından ilgili olduğu gözlenmektedir. Anadolu Ermenilerinin giysilerinin gelişiminde, yerel tarım ve sanayinin gelişmesinin büyük bir etkisi vardır. Anadolu coğrafyasının iklim özellikleri, Anadolu'nun her tarafına dağılan Ermenilerin giysilerinin genelini tanımlarken önemli bir rol oynamaktadır. Anadolu Ermenilerinin giysileri dönemde pamuk, yün ve ipek kumaştan yapılmaktadır.

Elbette ipekböcekçiliğinden elde edilen ipek kumaş, bu dönemde çok önemlidir. Sivas ve Amasya'da ipek iplik fabrikaları vardır. Muş'ta (Daron'da)

“kutnu” adı verilen çizgili bir ipek parçası kullanılmaktadır. Moks’ta (yani Bahçesaray’da, Van ilinin güney batısında yer alan ile) bulunan dokuma tezghlerinde “haz”, “hazrık” denilen çentikli ipek kumaşlar üretilmekte, büyük pamuklu kumaş parçalarından *manusa* denilen kumaş elde edilmektedir (şekil 2).

Resim 2: Manusa Kumaş

Kaynak: (Halis 2020)

Manusa’nın iki çeşidi vardır. İlki, sıradan günlük yaşamda kullanılan, yerel halk tarafından üretilen dokumalar olup 1,25 m genişliğinde, yastık ve çarşaflar için kullanılmaktadır. İkinci eşidi, “karton” olarak adlandırılan, daha dayanıklı, kırsal nüfus tarafından kullanılan bir kumaş türüdür. 19. yüzyılda Anadolu’lu Ermeni giysilerinin dikilmesinde en yaygın olarak kullanılan kumaş çizgili desenli Manusa’dır. Srvandztyan’ın tanıklığına göre Arapkir’de 1.600 dokuma kuyusu çalışmakta ve üretilen ürünler ihraç edilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Manusa kumaşının imalatı, Arapkir için büyük bir kazanç kaynağı olup bölgenin varlıklı aileleri bu zanaatla uğraşmakta ve onu gelecek nesillere aktarmak üzere ürünün ticaretini yapmaktadır.

Dönemde *mum* olarak anılan bir bez kumaş üretilmektedir. Bu kumaşa mum denilmesinin sebebi desenlerinin mum yardımı ile işlenmesidir. Tarak balmumuna batırılmakta, dökülen damlalar dikilen kumaşın üzerine aksi yansımakta ardından kırmızı veya mavi renge boyanarak suda kaynatılmakta, eriyen mum vasıtasıyla

aralıkların beyaz kalması sağlanmaktadır. Ayrıca *yamaz* olarak adlandırılan çiçek desenli eşarp, Kayseri, İstanbul ve Van'da çok ünlüdür. *Malaz* adlı ince dokulu kumaş ise geceliklerde, işlemeli tel fanilalarda ve kız çeyizlerinde dönemde çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Anadolu Ermenileri pamuk ipliğini ince, orta ve kalın olmak üzere üç boyutta örmektedir. *Hat* olarak adlandırılan, boyanan ve işlenen bu kumaşın ince olanı kadın iç çamaşırlarında, orta kalınlıkta olanı erkek giysilerinde, kalın olanı önlük dikiminde kullanılmaktadır. Kullanımı yaygın diğer bir ürün *alana* adlı pamuklu bezdir.

Harput'ta kanvas ve ağartma kumaşları işlenmektedir. İşlem yaz mevsiminde, kumaşın gübre püresine konulması ile başlamakta, iki veya üç gün bekletilen kumaş suyun bol olduğu bir yere götürülerek suya batırılmakta, tokmakla dövülmekte ve güneşte kurutulmaktadır. Bu işlem birkaç kez tekrarlandıktan sonra kumaş beyazlamakta böylece kadın erkek iç çamaşırı dikiminde kullanılmaktadır.

Yünün kullanımı da çok gelişmiştir. Özellikle “Vaspurakan (Van)” olarak adlandırılan bölge atölyelerinde yün şallar işlenmektedir. Şallar 54 cm genişliğinde ve 12 m uzunluğundadır. Dokuma atölyeleri ailelerin ana geçim ve gelir kaynağı olduğundan, bu meslek kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Şal sadece Van'da (Vaspurakan) değil, aynı zamanda Avrupa'da da ünlüdür. Yünlü kumaşlar üç çeşittir; birinci çeşidi “Humi” olarak adlandırılır, bunlar mor renklidir. İkinci çeşidine “Sartir” denir; bu kumaşın içinde çizgiler ve çiçek desenleri vardır. Üçüncü çeşidi ise siyah ve beyaz olmak üzere tek renklidir. Yün ipliği genellikle erkek dış giyiminin dikildiği aba bezi adı verilen Ankara keçisi yününden yapılmaktadır. İlk iş olarak abanın yünü işlenmekte, keçinin kılları tarakla çekilip yolunmakta, daha sert olması için “tıfa” adı verilen özel bir aletle dövülmekte, dikilerek birleştirilmektedir.

Moks (Bahçesaray, Van ilinin güney batısında yer alan ilçe), Çatak (Van ilinin bir ilçesi) ve bazı yerlerde aba temin etmek için koyun ve keçi yetiştirilmektedir. Abanın iki türü vardır; “şal” ve “piskuni”. 1890'larda Zeytun'dan (Maraş) çeşitli kumaşlar, boyalar alınır, ayakkabılar dikilmektedir. Anadolu Ermenilerinin pamuklu ve yünlü üretimi, profesyoneller tarafından değil, sıradan insanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Genellikle bütün aile üyeleri tekstil işiyle ilgilenmektedir.

Örneğin ailenin erkekleri şal için gereken kumaşı üretmekte, yünü yıkama işini erkekler, döveçlerle hallaçlama işini ise kadınlar yürütmektedir.

İpliği, kadınlar iğ ve çıkıkla eğirmekte, daha sonra yerel geleneksel usule göre hayvansal ve bitkisel boyalarla boyamaktadır. 19. yüzyılın sonunda ise kimyasal boyalarla boyamaya başlamışlardır. Renklerin seçimi çok önemli bir faktör olarak görülmekte, bu durum nesilden nesle aktarılıp, karakteristik özellikler taşımaktadır. Renk kombinasyonları illere ve bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Renk seçimi, kumaşı işleyen neşeli, hüznü gibi ruh hallerini de yansıtmaktadır. Örneğin gökkuşağının tüm renkleri neşenin, mutluluğun ve alçakgönüllülüğün sembolüdür. Beyaz masumiyeti, nezaketi ve barışı, siyah ise üzüntü ve yası sembolize etmektedir. Giysilerin imalatında kumaş seçimi de önemli bir rol oynamaktadır; kumaş da bölgenin iklimsel özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Hava koşulları yumuşak olan bölgelerde ağırlıklı olarak ipek ve pamuklu kumaşlar kullanılmaktadır. Yapılan işlerde nakış seçimi çok önemlidir. Nakışlar ilginç, zengin motiflere sahiptir. Geometrik, bitkisel ve hayvan motifleri dışında, özel isimler de vardır ve bu motifler kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu nakışlardaki semboller süreç içinde değişikliğe uğramış, bazı motifler kaybolup, yenileri eklenmektedir. Nakışlı desenler kendine özgü anlamlar içermektedir. Örneğin; zikzak çizgili bir desen ve yılan görüntüsü, yağmuru; çapraz, çentik, dörtgen ve daire şekilleri ise doğanın dört elementi olan toprak, su, hava ve güneşi, üçgenin sivri tepesinden aşağısı, insanın çıplaklığını kapatan imgeyi temsil etmektedir. Anlaşılabileceği üzere süs sanatı, belirli bir halkın kültürel özelliklerini keşfetmek için çok önemli bir çalışma materyali olarak kullanılmaktadır (Avakian ve Daraze 1983, Bdoyan ve Azgagrutyan 1974) (Grigoryan 1965).

2. 19. YY. ANADOLU ERMENİ KADINLARINDA GİYİM

2.1. Yüksek Ermenistan Bölgesi (Erzurum, Kars, Muş, Bitlis) Kadın Giyim

Bu bölgelerde yaşayan Ermeni kadınların giysileri kendine has ve şıktır. Çok çeşitli kumaşlara sahiptir ve kumaş renkleri göz alıcıdır. Kadınlar için günlük ve bayramlık giysiler dikilmektedir. Her ikisi de görünüm bakımından benzerdir, sadece süslemeleri ve nakışları birbirinden farklıdır. Özellikle kadın giyiminde yaş faktörü etkindir. 18-20 yaşındaki genç kızlar benzer giysiler giyerken, 20 yaş üzeri evli kadınların baş süslemelerinde ve renklerde farklılıklar gözlenmektedir.

Erzurum şehri kuyumculukta ve gümüşçülükte diğer bölgelerden daha gelişmiş olmasından dolayı, varlıklı insanların giysileri daha gösterişli ve şıktır. Üst giysi olarak kullanmak için altı farklı çeşit giysi diktirilmektedir. Bu giysiler koyu kırmızı, koyu yeşil, mor, koyu mavi renklerde kadife veya çuha kumaş kullanılarak dikilmektedir. Bu kıyafet 8 metre uzunluğunda 60–64 cm genişliğinde üç uzun kadife kumaş parçasından oluşmakta ve bu parçalar üst giysinin ana bölümünü oluşturmaktadır. Öne gelen iki parça ve göğüs kısmı kollarla birleşmektedir. Üst giysisini tamamlamak için 8 metre uzunluğundaki kadife kumaş altına astar olarak da pamuklu kumaş kullanılmaktadır. Kadife elbiseler astarlı dikilirken, cübbe adı verilen elbiseler ise astarsız dikilmektedir. Astarla dikilen bir diğer giysi ise “putalı”dır; bu giysi Van bölgesinde popülerdir.

Bölgelerde yaşayan Ermenilerin üst giysilerinde bolca ve muhteşem çiçek desenli işlemler bulunmaktadır. Bu desenin işleme yöntemi ikiye ayrılmaktadır; birinci yöntem atlas kumaş üzerine kalın yaldızlı iplikle nakşın; ikinci yöntem yaldızlı ve pamuklu bir ipliğin belli belirsiz bir dikişle kumaşa işlenmesidir. Göğüs açıklığından bele kadar ve sağ-sol eteklerin kenarlarına olmak üzere üç kopça tutturulmakta, böylece giysi bele sıkıca sarılmakta ve belin önlükle kaplı kısmı açık kalmaktadır.

Üst giysi olarak kullanılmak için dikilen altı çeşit kıyafetten birincisi; yaldızlı ipliklerle işlenmekte, yan dikişleri tek şerit olacak şekilde bele kadar eğimli dikişlerden oluşmaktadır. Kadın giyiminde üst giysi dikişinde kullanılan şerit için aynı kumaşın

dört farklı çeşidi bulunmaktadır. Bu dört kumaş birbirinden kalite ve süslemeleri açısından farklılıklar göstermektedir. Çuhadan yapılan bu üst giysiye “cübbe”; kadifeden yapılan giysiye “hırka”; ipekten yapılan giysiye “ğadifa”; yünden yapılan giysiye ise “putali” adı verilmektedir. Bunun dışında kadifeden üst giysi de dikilmektedir. Putali, ğadifa ve hırka bayramlarda giyilen giysilerdir, cübbeler ise günlük olarak kullanılmaktadır. Cübbe, ğadifa ve hırkanın göğüs açıklığı geniş kesimdir, kenarları yaldızlı iplerle işlenmiştir.

- İkinci versiyonda, ilk kıyafetten farklı olarak kıyafetin yan kısımlarına eklenmiş parçalar bulunmaktadır. Bu versiyon daha çok işlemelidir.
- Üçüncü versiyonu, omuz dikişi olmayan koyu renkli, pamuklu bir kumaştandır. Elbisenin belinde ayrıca bir dikiş bulunur. Bu dikişin içine beli sarması için, aşağı doğru genişleyen yedi kat parça eklenmiştir. Bir süre sonra bu versiyon giysinin modası geçerek, yerini ikinci versiyon giysiye bırakmıştır.
- Dördüncü versiyonun arka kısmı bir iç dikişle birbirine bağlanan iki parçadan yapılmıştır. Giysinin sırt ve etek kısmı aynı genişlikte kumaşa sahiptir.
- Üst giysinin beşinci versiyonunda giysi tam bir gövdeye sahiptir; sağ ve sol ön etekler birbirlerine paralel bir şekilde yanlara tutturulmuş, etekler ise o parçanın arka kısmında bulunan yama şeklinde üçgen bir parçaya tutturulmuştur.
- Altıncı versiyonun kol altı kısmı iğneyle işlenmiş dalgalı dantellerle süslenmiştir. Kolların eklem kısımları oyuktur, kemer kısmının girişi ise farklıdır.

Cübbeyi ölçerken, usta terzi kesilen kumaşın katmanına büyük özen göstermektedir. Kesilen katmanın daima aşağıya doğru yönelmesi gerekmektedir. Cübbe dikildikten sonra ütülenmekte, müşteriye giydirilmekte ardından müşterinin tercihi göre nakış işlemine geçilmektedir.

Üst giysi ve önlükleri süslemek için “klapiton” denilen yaldızlı iplikten yapılan şerit veya ipek iplikten yapılan dokuma kumaş kullanılmaktadır.

İpekli ipten dokunan şeritler erkek ve kadınların günlük giysilerinde yer almakta, kadın iç çamaşırlarının kenarları ipekten yapılmaktadır. Bu bölgelerde yaşayan kadınlar için önlük, giysilerinin çok önemli bir parçasıdır. İki tür önlük çeşidi vardır. İlki enine doğru, bütün bir kumaştan dikilmektedir. Farklı şehirlerdeki

önlüklerin biçimi birbirlerine benzemektedir. Sadece iğneyle işlenen süslemeler ve motifler farklıdır.

Şekil 1: Önlük Çeşitleri-1

Kaynak: (Patrik 1983, 175)

Şekil 2: Önlük Çeşitleri-2

Kaynak: (Patrik 1983, 175)

Şekil 3: Önlük Çeşitleri-3

Kaynak: (Patrik 1983, 175)

Şekil 4: Önlük Çeşitleri-4

Kaynak: (Patrik 1983, 175)

Giysileri şehirdeki usta terziler sipariş usulü kentteki ve kırsal bölgelerdeki müşterilerine dikmektedir. Kıyafet sahibinin ad ve soyadının baş harfleri giysilerin üst köşesine yıldız iplikler ile işlenmekte ve bu durum dikkat çekmektedir. Giysilerde göğüs kısmı önemli bir rol oynamaktadır. Yaka ucu kare şeklinde olur ve ipek kumaştan yapılmaktadır. Göğüs kısmı, üst giysinin ya altından (Erzurum'daki gibi) ya da üst giysinin üstünden (Kars'taki gibi), belin her iki köşesinden bağlarla dikilerek veya bağlanarak kullanılmakta, bu kısım yıldızlı iplerle işlenmektedir. 19. yüzyılın sonunda, 20. yüzyılın başında, Avrupa'daki fabrikaların ürünleri bahsi geçen bölgelere ithal edilmekte, bu da kıyafetlerin göğüs kısımlarındaki değişikliklere önemli ölçüde yol açmaktadır. “Paraça” adı verilen cübbe bu bölgenin giysilerinin bir parçasıdır. Kahverengi ve siyah yünlü kumaştan dikilmektedir. Bu giysi uzundur ve arka kısmında pileler vardır, ön kısmı ise üst üste getirilip birleştirilerek düğmelenmektedir. Kadınlar, cübbe ve hırkalarının altından entari dedikleri destekleyici iç giysiyi giymektedir. Entari neredeyse tüm şehirlerde kullanılmaktadır.

Kemer, sarı ve kırmızı ipek ipliklerden dokunmakta, kenarları beyaz, siyah ve yeşil ipek ipliklerle süslenmektedir. Kemerin desenleri çok çeşitlidir. Çok detaylı işçilikle işlenmiş turkuaz renkli kenarlardan oluşan gümüş kemerler de kullanılmaktadır. Gümüş kemerlerin çiçekli desenleri vardır.

Ermeni kostümlerinin en önemli parçalarından biri de baş süslemeleridir. Baş süslemeleri her iki cinsiyetin de yaşını, sosyal sınıfının özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu bölgelerde yaşayan Ermeni kadınların baş süslemeleri, saç dizaynına göre değişmektedir. Bu bölgedeki modeller, diğer bölgelerde kullanılmamaktadır. Saçlar iki örgü halinde örülmektedir. Başa takılan koyu kırmızı şapkanın altından tarakla “zülûf” (şakaklardan sarkan saç lülesi) denilen bir tutam saç öne doğru düşmektedir. Şapkaların iki modeli vardır. Birinci model çuhadan yapılmaktadır, üzerinde derin bir kubbe ile birleşen buketi vardır. Buket mor ve siyah renkli ipek ipliklerden hazırlanmaktadır. Buketin başına gümüş bir süs yerleştirilmektedir. Bu şapkaya “fes püskül” denilmektedir. İkinci model şapka da, içi pamuklu astarlı koyu kırmızı kadife kumaştan dikilmektedir. Bu şapkanın tepesinde demet yoktur ve daireseldir. Şakak kısımlarının her iki tarafına altışar çift inci takı asılmaktadır. Şakaklardan sallanan inciler çapraz şekilde birbirine bağlanmaktadır. Sallanan incilerin iki kenarına küçük, alnın ortasına ise büyük birer altın para(sikke) takılmaktadır. Takılan altın paraların(sikkelerin) değeri 200 dram’a(liraya) ulaşmaktadır. Bunlara ek olarak zenginler alınlarına “şavşag” adı verilen bir süs de takmaktadır.

Resim 3: Şapka

Kaynak: (Patrik 1983, 155)

Dullar ve kızlar, sadece incilerle süslenmiş modeli kullanmaktadır. Başın bu süslemesinin üzerine duvak şeklinde uçları baldırlara kadar uzanan “şikila” adı verilen ipek bir örtü takılmaktadır. Bu örtünün kenarları geniş işlemeli dantellerle kaplıdır, beyaz veya mavi ince dokuma kumaştan yapılmaktadır. Yazma adı verilen bu baş örtüsü, pamuktan, yeşil, kahverengi veya vişne renginde yapılmaktadır; bu da çiçek desenli nakışlarla orta yaşlı kadınlar tarafından işlenmektedir (Avagyan 1983, 55-56).

Resim 4: 19. yy. Erzurum Kadın Giyim (Yüksek Ermenistan)

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 5: 19. yy. Erzurum Yeni Gelin Giyimi (Yüksek Ermenistan)

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 6: 19. yy. Erzurum Kız Giyimi (Yüksek Ermenistan)

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 7: 19. yy. Muş Kız Giyimi (Yüksek Ermenistan)

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 8: 19. yy. Muş Kadın Giyimi (Yüksek Ermenistan)

Kaynak: (Patrik 1983, 91)

2.2 Vaspurakan (Van) Bölgesi Kadın Giyim

19. yüzyıl döneminin kıyafetleri, benzersiz geleneksel kostümleri ve kendine has tarzı ile ayırt edicidir. Bu bölgede kıyafetleri kadınlar dikmektedir ve bölgede çok az terzi bulunmaktadır. Esas olarak “şulal (sürfile dikiş)” adı verilen bir dikiş yöntemi ile giysiler dikilmektedir. 19. yüzyılın sonlarında Van’da Singer dikiş makinesi kullanılmaya başlanmaktadır.

Günlük olarak ve dini bayramlarda giyilen giysiler aynı kumaştan, ancak farklı renk kombinasyonları kullanılarak dikilmiştir. Bu bölgenin hâkim rengi ve renk kombinasyonları kırmızıdır. Kadınlar günlük olarak iki veya üç kat, dini bayramlarda ise beş veya altı kat kıyafet giymektedir ve üst üste giyilen her kıyafet parçasının belirgin olması için, giyilen her parçanın biri diğerinden 5 cm daha kısa olmaktadır.

Bir kıyafetin tek bir katını dikmek için 48 cm genişliğinde ve 5-6 cm uzunluğunda bir kumaşa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kıyafetin üzerine bir zıbın giyilir (doğuya özgü, dize kadar uzun kadın üst giysisi). Bu zıbının birkaç çeşidi vardır.

Üst kıyafetin altına ayak bileklerine kadar uzanan ayrı elbise giyilir, bu elbisenin etek kısmı yeşil ve kırmızı ipliklerle süslüdür. Göğüs açıklığı bele kadar uzanır ve ayak bileğinde bulunan bir düğmeyle iliklenir. Bu elbise, kırmızı pamuktan veya ipekten, pantolonları ise kumaştan dikilmiştir. Neredeyse 10-15 cm uzunluğundadır ve bütün kıyafetlerin altından gözüktür. Bu elbise geniş ve uzun olduğu için kuyrukları bir iple toplanır.

Önlük, kıyafetlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Kadınların giydiği önlük bayramlık ve gündelik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bayramlık önlük yünlu kumaştan dikilir ve bütünüyle iğneyle işlenmiştir. Baskın renk olarak kırmızı kullanılmaktadır. Önlüğün üzerine çiçekli, kuşlu nakışlar ve buna benzer farklı desenler işlenmiştir. “Mezar” adı verilen bir önlük çeşidi vardır. İş önlüğü olarak adlandırılmaktadır. Kumaşının cinsi “basma”dır (Geçmişte özellikle kadın kıyafetlerinde kullanılan üzerine süslemeler basılan bir çeşit kumaş türü). Bu tür önlükler basmadan dikilir, boyundan koltuk altına şeritli örgülerin yardımıyla sabitlenir ve belden bağlanır.

Van kadın giyiminde bazı kadınlar, uzun elbise üzerine ayrıca kemere kadar uzanan “golodik” veya “gonig” adı verilen kısa üst kıyafetler giymiştir. Bu kıyafetler basma kumaş üzerine kırmızı ve yeşil iplerle işlenmiş, kolları geniş olan kıyafetlerdir.

Bu tarz kıyafetler köylerde yaşayan genç kızlar tarafından giyilmiştir. Van’da ise hem kızlar hem de kadınların giydiği kıyafete “talman” adı verilirdi. Bu kıyafet genellikle zenginler tarafından kullanılmaktadır. Talman, zarif bir kıyafet olması ve diğer taşralardaki hırka vb. kıyafetlerle fazla benzerliği olmaması sebebiyle hızla yayılmıştır. Bu bölgede kıyafetlerde öne çıkan özellik kemerdir, bu sebeple kemer kıyafetlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Kemerle bel birkaç kez sarılmaktadır. Çoğunlukla yünlü kumaştan dikilmektedir. Gümüş kemerler yaygın olarak kullanılmıştır.

Vanlı kadınların saçları 16-50 cm uzunluğundadır. Örgülü saçlarına gümüşten, uzunluğu 30-35 cm olan zincirli bir toka takarlar. Başlarına kırmızı fes, üzerine ise ipekten siyah renkli bir buket takarlar, fesin ön kısmına (alın kısmına) ise gümüş paralardan oluşturulmuş bir zincir tutturulur. Van’ın baş süsleme parçalarından biri de silindirik bir şapkadır.

Basmadan dikilen bu şapka, üçgen şeklinde dikilerek baş örtüsünün sabit durmasını sağlar. Süslemenin en önemli parçalarından biri de alın kısmı ve kenarlarına bir dizi mavi boncuk dikilmiş ve boynunun üzerine dantellerle bağlanmış takıdır. Alna “mahçan” denilen gümüşten bir takı takılmaktadır. Bu takının birkaç çeşidi vardır, hepsi de süslemeleri açısından özellikle mevsimlere göre farklılık gösterir; fakat tüm çeşitlerinin ortasına hilal süsleri yerleştirilmektedir. Bu süs kuyumcular tarafından özel sipariş üzerine yapılmaktadır. Mahçanların yanı sıra şakaktan sarkan, “yelesnots” denilen, gümüşten yapılmış ağır halka halka dizilmiş süslemeler de başın süslenmesinde büyük önem taşır. Şakaktaki bu süsleme çok pratiktir ve hemen hemen bütün bölgelerde kullanılmaktadır.

Baş süslemelerin parçalarından biri de “godig” denilen modeldir; tahtadan yapılmış, üzerine kırmızı pamuklu bir bez dikilmiş ve kırmızı boncuklarla süslenmiştir. Bunun dışında “lalig” denilen başörtüsü de önemli bir süslemedir. Eşarp çeşitlerinden biri de kırmızı pamuklu kumaştan yapılan “çember” denilen eşarptır. İki başlı ve sekiz başlı hayvan resimlerinin işlendiği renkli iplerle süslenmiş, kenarlarına kırmızı-beyaz boncuklar dikilmiştir.

19. yüzyılda Van bölgesinde genç kızlar ince beyaz pamuklu kumaştan yapılmış eklem bacaklı (kelebek, örümcek, arı, akrep vb) motifli şapkalar da giyerlerdi. Bu şapkaların 3 çeşidi vardı; birincisi koni şeklinde, ikincisi derin,

üçüncüsü yuvarlak burunlu idi. Bu şapkaların üzerinde beyaz teller ile işlenmiş eğri çizgiler vardır (Avagyan 1983, 26-32).

Şekil 5: Van Kadın Baş Süslemeleri

Kaynak: (Patrik 1983, 110)

Resim 9: 19. yy. Van Kadın Giyimi

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 10: 9. yy. Van Kadın Günlük Giyimi

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 11: 19. yy. Van Kız Giyimi

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 12: 19. yy. Van Şehirli Kız Giyimi

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 13: 19. yy. Van Kadın Giyimi

Kaynak: (Patrik 1983, 137)

Resim 14: 19. yy. Van Kadın Giyimi

Kaynak: (Patrik 1983, 145)

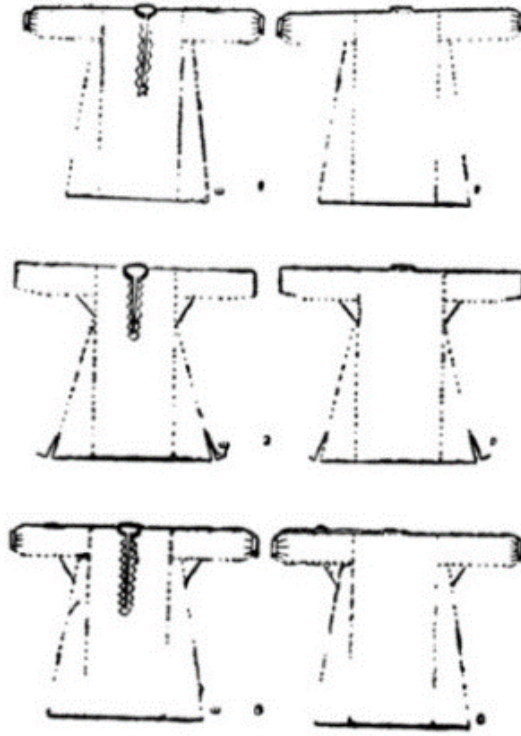
2.2. Turuperan Bölgesi (Malazgirt, Erciş, Ahlat Civarı) Kadın Giyim

Bu bölgelerdeki kadın kostümleri şu parçalardan oluşur; beyaz iç çamaşır, sutyen, üst gömlek, üst giysi, kısa üst giysi, kalın üst giysi, bilezik, kemer, başlık ve aksesuarlar.

Anadolu'nun farklı kırsal bölgelerinin, Malazgirt, Erciş ve Ahlat da dahil olmak üzere kendine has özellikleri vardır. Van'ın kostümüyle bazı benzerlikleri vardır ama aynı zamanda kendine has bir tarafı de vardır. Bitlis'in beyaz kumaşı bu bölgede ünlüdür. Bu kumaş, gömlek ve dizlere kadar uzanan ten fanılası yapımı için kullanılmaktadır. Ten fanila üzerine bu kombinin önemli parçalarından biri olan kırmızı renkli bir gömlek giyilmektedir. Entari, giysiler içinde en önemli parçalarından biridir, şekil olarak Van'ın diğer bölgelerindeki entarilere çok benzer. Entariyi dikmek için 46-50 cm genişliğinde ve 7,5-8 m uzunluğunda bir kumaşa ihtiyaç vardır. Astar olarak şile bezi kullanılmaktadır.

Eteğin yan kısımlarında bele kadar uzanan yırtmaçlar vardır. Yırtmacın içi, 4 cm genişliğinde mavi pamuklu kumaşla dikilmektedir. Kışın sadece ısınmak için değil, zenginlik belirtmek için birkaç kat üst üste entari giyilmektedir. Diğer bölgelerin dış giyimi gibi, entari de göğüs kısmı işlemleri ile tamamlanır. Göğüs kısmı, baklava şeklindedir ve üzerine çeşitli çiçek desenleri işlenmiştir. Metalden yapılmış dama şeklinde(kare) süs de göğüs kısmına ilâştirilmiştir. Varlıklı kadınların giyim kuşamında, Van'daki "talman"a benzeyen üst giysi modeli bulunmaktadır.

Bu bölgede de önlük önemli bir unsurdur. Ayrıca önlükleri mavi kumaştan dikilmiş ve şık desenlerle işlenmiş Van bölgesinin önlüklerine benzer. Malazgirt, Erciş ve Ahlat kadın kostümlerinin ayrıca en önemli unsurlarından biri bileziktir (Avagyan 1983, 33-38) (Bdoyan 1974, 116).

Şekil 6: Kadın Üst Giyim

Kaynak: (Avagyan 1983, 35)

2.3. Ağznık Bölgesi (Sason-Batman) Kadın Giyim

Sason (Batman) bölgesinin giysileri Van, ilçeleri Çatak ve Moks bölgesinin giysileriyle bazı benzer özelliklere sahiptir. Bu bölgede sosyal sınıfların giyim tarzı hemen hemen aynıdır, farklılıkları sadece kumaşlardadır. Erkek ve kadın giyimleri aynı sanayide, aynı tarzda üretilmektedir.

Kadın ve erkek giysilerinde gömlek kırmızı renkte dikilir ve her ikisi de aynı desene sahiptir. Sason'da iç çamaşır üzerine mumlu gömlek giyilmektedir. Yaşlı kadınlar için bu gömlek üst giysilerin üzerine giyilen bir elbisedir. Gömleğin üzerine kemer bağlanır. Bu gömleğin iki yanından dizlere kadar uzanan bir yırtmacı vardır ve bu gömleğe "Saçaklı gömlek" adı verilmektedir. Bu tip gömlekler, büyük pamuklu kumaş parçalarından dikilmektedir. Sason'da giysilerin pek çoğu, Sason bölgesinin pamuk tarlalarından elde edilen pamuklu kumaşlardan dikilmektedir. Sason'un en popüler kumaşlarından biri ise Göl Tuvalidir. 19. yüzyılın sonlarında Sason'a dikiş makinesi girer ve bölgedeki giysilerde büyük bir değişim yaratır.

Kadın giysilerinin en önemli modellerinden biri olan "tahi" veya "hrur", renkli ipek kumaşlardan dikilmektedir. "Tahi", 48-50 cm genişliğinde uzun bir kumaştan dikilmektedir. Kolları uzundur, kenarları şeritlerle süslenmiştir ve baldırlara kadar uzanır. "Tahi"nin göğüs kısmı renkli desenlerle işlenmiş bir sutyen ile kaplıdır ve üzerine Sason bölgesine özgü gümüşten bir kolye takılmaktadır.

Sason kıyafetlerinin önemli bir bölümü de, büyük mavi yünlü kumaştan dikilmiş ve üzeri tamamen işlenmiş "çatrik" adı verilen bir önlükten oluşur. Önlüğün başka bir tipi de, çuval bezinden dikilen, "momuk çatrik"dir. Bu önlük de nakışları bakımından diğer önlüğe benzer. Kemerleri ise renkli ipek ipliklerle dikilir (Avagyan 1983, 32-33).

2.4. Küçük Ermenistan (Malatya, Sivas, Kayseri) Kadın Giyim

Bu bölgelerin çoğunda Sivas bölgesinin giyim tarzı etkindir. Kadın giysileri entari, önlük ve baş takılarından oluşur. Sivas'ta kadın entarisinin iki çeşidi vardır. Birinci çeşidinde 50 cm genişliğindeki kumaş iki eşit parçaya katlanarak boyun kısmında dairesel bir kesim yapılmaktadır. Yanları yırtmaç şeklinde açıktır, etekleri iğneyle işlenmiştir (yaldız iplikli işlemler yaygındır). Kadın üst giyimi ipekten olur,

bayramlık veya sıradan giysiler de aynı süsleme ile süslenir ve dikilmektedir. İkinci çeşidi ise çizgili çuhadan(dokuma kumaş türü) dikilmektedir. 56 cm genişliğindeki kumaş katlanarak boyun açıklığı kesilmektedir. Ana parçanın sağına, soluna ve ön kenarına uzun üçgen parçalar eklenmiştir. Yan üçgenler neredeyse koltuk altından, sağ yan dikiş yönünden başlar ve bir iç cebi vardır. İkinci çeşit de ilkiyle aynıdır. Göğüs açıklığı boyunca ipek ipliklerle kaplı yuvarlak düğmeler ile giysi sabitlenir.

Ermeniler tarafından entari üzerine giyilen giysinin, bölgelere göre farklılıkları ve özellikleri vardır. Sivas giysilerinin, kendine has bir görünümü vardır. Üst giyimin özelliği, kumaşın rengi ve süsleme şekli ile ifade edilmektedir. Bu bölgede kadın giysisinin ayrılmaz bir parçası da, genellikle kaftanın aralığından gözüken “çitan” denilen pantolondur. Pantolonu, ipek ince bir kumaştan dikilmektedir. İki tip pantolon vardır. İlki, 58 cm uzunlukta ve dört kenarı aynı genişliktedir. Her iki tarafa üçgen, uzun bölümler eklenilmektedir. İkincisiyse, iki boydan 90 cm genişliğinde bir kumaştır. Bu iki parça, yavru adı verilen dikdörtgen ve üçgen bölümler eklenerek birleştirilmektedir. Önlük, kırmızı veya mavi yün dokusuyla bu kostümün en güçlü bileşenlerinden biridir. Diğer bölgeler gibi, önlüğün nakşında da köşegen ve haç gibi üçgen semboller kullanılmaktadır.

Kısa kostümlerin ana parçalarından biri, üç çeşidi olan kısa cekettir. Birinci ceket koyu kahverengi çuhadan yapılmıştır ve önü iki kanatlı, kolları uzun, yakası dik ve üçgendir. Bir ceket dikmek için, 70 cm genişliğinde kumaş, 1,5 m çuha(dokuma kumaş türü) ve bir o kadar da ipek astar gerekir. İkinci ceket koyu kırmızı veya koyu mavi çuhadan yapılmıştır. Koltuk altları genellikle geniş, kol ağzı dar, yakası çivi gibi dik olur ve öne doğru daralmaktadır. Üçüncü ceket ise kahverengi, koyu kırmızı ya da koyu mavi renkli çuha kumaşından yapılmaktadır.

Dik yakası vardır, yakanın kenarları dikdörtgendir. Bu ceket gelinler ve kızlar tarafından giyilmektedir. Bu bölgede iki tür kadın kemeri kullanılmaktadır. Birincisi kalın ve dardır (kumaş kesilip daraltılıp kalınlaştırılır). Bu kemer boncuk ve gümüşle süslenmiştir. İkinci kemer ise pamuklu veya yün kumaştan yapılmıştır, süslemesi yoktur (Avagyan 1983, 64).

Resim 15: Sivas Kadın Giyim

Kaynak: (Patrik 1983, 91:147)

2.5. Kilikya Bölgesi (Adana, Maraş, Mersin, Tarsus) Kadın-Erkek Giyim

19. yüzyılda Adana, Maraş, Mersin ve Tarsus bölgelerindeki kıyafetler, farklı bölgelerden gelen etnografik grupların bir karışımından oluştuğundan dolayı gelmiş oldukları coğrafyanın giyim kuşamını burada da kullandıkları gözlenmektedir. Bu bölgelerde giyilen kıyafetlerin malzemeleri ile Van bölgesinde giyilen kıyafetlerin malzemeleri birbirlerine benzer niteliktedir. Adana ve Maraş'ta yaşayan kadınların giyiminde iç çamaşır, üst giysi, kemer, önlük, baş aksesuarı gibi unsurlar bulunur. Bu bölgeler iç çamaşır kumaşı açısından da Van kadın giyimine benzemektedir.

Gömlek ve içlik aynı kumaştan dikilir, gömlek baldırlara kadar uzanır, göğüs uzun bir açıklığa sahiptir.

Diğer bölgelerden farklı olarak, kanvastan iç çamaşırı dikilirken, bu bölgede ayrıca kanvastan üst giysiler de dikilmektedir. Günlük kullanımı için, üst giysinin kemerinin üzerine 3 metrelik asılı pirinçten yapılmış bıçakları vardır. Kışın üst giysi olarak bir ceket giyerler; bu ceket şekil olarak diğer bölgelerdeki ceketlere benzer,

ceketlerin üzerine çeşitli çiçek desenleri ve süslemeler işlenmiştir. Maraş'ta dokuma atölyeleri olduğundan burada üretilen kumaşlar Adana, Mersin ve Tarsus'ta da kullanılmaktadır. Bu şekilde alışveriş bağlarını sürdürürler. Özellikle ticari ilişkiler nedeniyle yabancı kumaşlar da ithal edilmektedir. Kız çocuk giyiminde gömleğin üzerine 1,5 m uzunluğunda kanvas kemer kullanılmaktadır. Önlükler yerel kumaştan dikilmiştir. Dokumalarda çuval bezi kullanımı bu bölgelerin tipik özelliklerinden biridir. Bu bölgelerdeki kıyafetler bazı karakteristik özelliklere sahiptir, örneğin kadınlar yüzlerini örtmezler, önlüklerinde fazla işleme yoktur ama genel olarak kıyafetlerin modelleri aynıdır (Avagyan 1983, 41-42).

Resim 16: Maraş Erkek Giyim

Kaynak: (Patrik 1983, 151)

Resim 17: Maraş Erkek (sol) ve Kadın Giyim

Kaynak: (Patrik 1983, 151)

2.6. Trabzon Giyim Kuşamı

Bu bölgenin kıyafetleri, başka yerlerden buraya taşınan Ermenilerin kıyafetlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Kadın giyiminin en önemli parçalarından biri entaridir. Genellikle ipek yeşili veya koyu kırmızı kumaştan dikilmektedir. Şekli diğer bölgelerdeki entarilere benzer. Düz şeritlerle bükülmüş yaldız iplikten işlemelerle süslenmiştir. Düğmeler yuvarlak ve mordur. Entarinin kenarları, iki dalgalı yaldız ip hattının çaprazlanmasıyla elde edilen bir dizi baklava desenleriyle işlenmiştir. Her köşesi için bir parlak iplikle ekleme yapılmıştır. Kemer ekoseli kumaştan olup, kenarları püsküllerle süslenmiştir. Kemer için kullanılan bu model, sadece Trabzon'a özgüdür (Avagyan 1983, 42-45).

3. 19. YY. ANADOLU ERMENİLERİNDE ERKEK GİYİM

19. yüzyıl erkek kıyafetleri, kadın giysileri kadar çeşitliliğe sahip değildir. Erkek kıyafetleri dış dünyayla temas sonucu değişmiştir. Yeni kapitalist ilişkiler nedeniyle, erkek giysilerinde önemli ölçüde değişim nüfus etmiştir. Vilayetlere,

coğrafi ve iklimsel özelliklere göre Ermeni erkek giysilerinde de özgünlükler gözlemlenmektedir (Avagyan 1983, 55).

3.1. Yüksek Ermenistan Bölgesi (Erzurum, Kars, Muş, Bitlis) Erkek Giyim

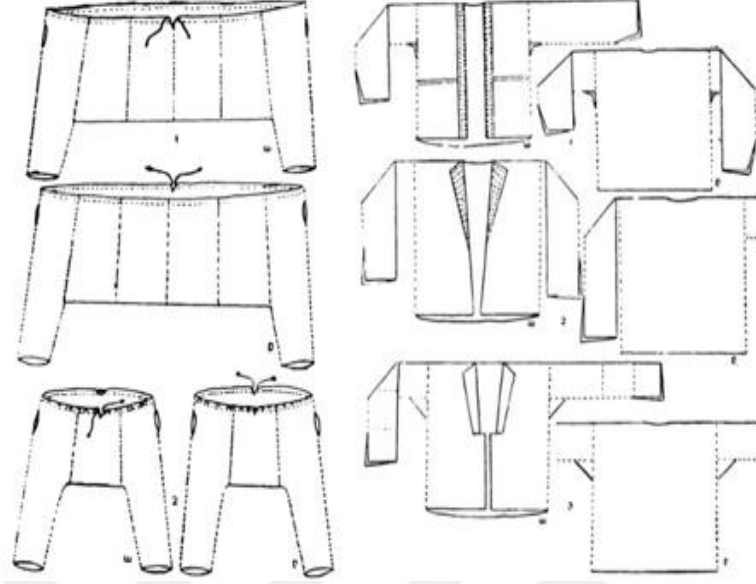
Bu bölgelerde iki çeşit erkek giyim modeli vardır. Birincisinde iç çamaşırı beyaz ketenden dikilmektedir. Bileklerden kollar iliklenir. Gömleğin üzerine cepsiz yelek giyilmektedir. Yeleğin önü çuhadan, arkası ise pamuklu kumaştan dikilmektedir. İpek iplikten dikilmiş düğmeyle iliklenebilmektedir.

Pantolonlar(şalvar) beyaz kumaştan dikilir, bacaklara bağcıklarla bağlanır ve üzerine çorap giyilmektedir. Pantolonların (şalvar) dört çeşidi vardır. Birinci modelin beli geniştir, iki yandan dizlere kadar sarkık durur ve “sarkık pantolon” olarak adlandırılmaktadır. Yanlarında birer cebi vardır. Bu pantolonları dikmek için “ğala mantula” adı verilen 7,5 m uzunluğunda ve 35–40 cm genişliğinde bir yün parçasına ihtiyaç vardır. İkinci model pantolon kahverengi kumaştan dikilir, bilekleri dar, üst kısmı geniştir. Bir parça önden, bir parça arkadan gelecek şekilde, dörtgen şeklinde çift katlanmış bir kumaş parçası bilek kısmına eklenir. Üst kısmında ise içerden dikilmiş altı parça bulunur. Üçüncü pantolonun modeli düğmelidir ve şehirli pantolonuna benzer. Dördüncü çeşit pantolon ise fabrika kumaşından dikilmiştir ve üçüncü modele benzer.

Erkek giysi türlerinden biri de üst giysi olan cübbedir. Soğuk hava kıyafeti olarak giyilmektedir. Şekil itibariyle kadın cübbesine benzese de kadın cübbesinde yıldız ve gümüş iplikten çeşitli iğneyle motifler işlenmiştir, erkek cübbesinde yalnızca kenarlarına kırmızı ve mavi ipliklerle şerit işlenir.

Erkek giysilerinin ikinci modeline “Kafkas” adı verilmektedir. Bu model beyaz iç çamaşır, bandana, kemer, pantolon ve “çahan” denilen şapkadan oluşur. Beyaz iç çamaşırlar, fabrika yapımı “Amerikan” ve “patiska” diye adlandırılan pamuklu kumaşlardan dikilmektedir. Dini bayramlarda kemerler parlak ipek kumaşlardan dikilmektedir. Yaşlılar arkalığın üzerine kemer takar, gençler ise gümüş kemer takar. Çuhanın iki dikim şekli vardır; İlki siyah ev yapımı yünlü kumaştan olur. Üst kısmı dar, kolları düz ve geniştir. Kol ağzındaki yırtmaçlara ve çuhanın kenarlarına siyah

renkli ipek ipliklerle dokunmuş bir şerit dikilmektedir. İkinci versiyonunda ise çuhanın kolları dikişsiz ve uzundur (Avagyan 1983, 55-56).

Şekil 7: Erzurum Erkek Giyim

Kaynak: (Avagyan 1983, 56-57)

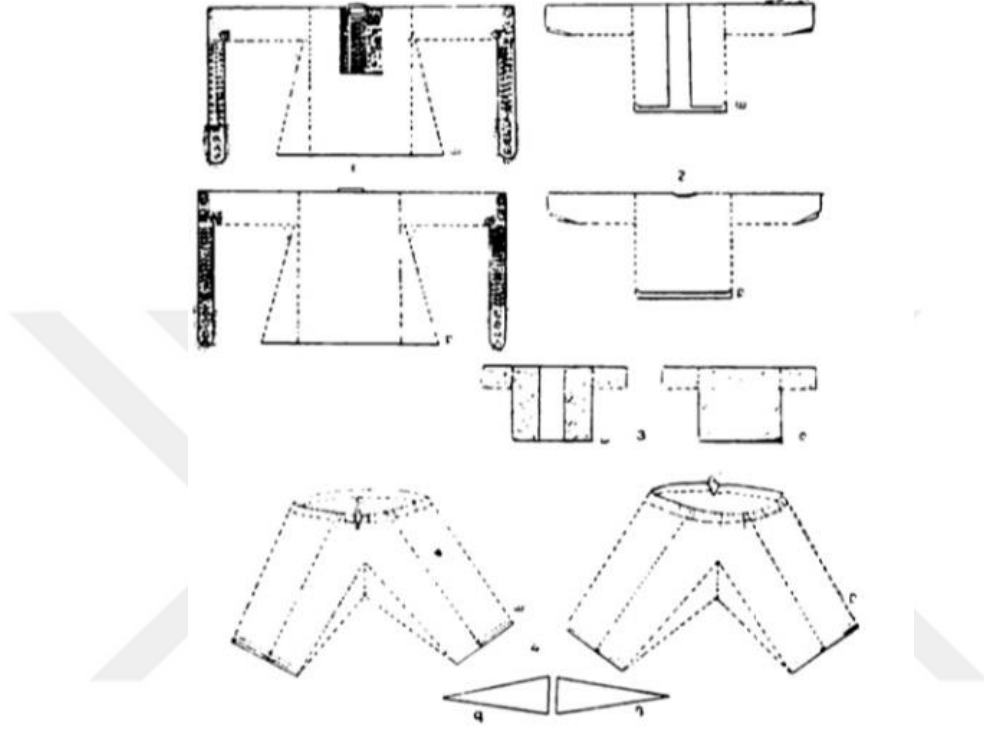

Resim 18: 19. yy. Muş Erkek Giyimi (Yüksek Ermenistan)

Kaynak: (Grigoryan 1965, 91)

3.2. Vaspurakan (Van) Bölgesi Erkek Giyim

Van erkek kostümünün iki modeli vardır. İlk modelin önemli parçalarından biri yerel kumaşlarla dikilen gömlektir. Gerekli uzunlukta kumaş üst üste katlanılır, sağ tarafında göğüs açıklığı olacak şekilde boğaz kısmına yırtmaç kesilmektedir.

Şekil 8: 19. yy. Van Erkek Giyimi

Kaynak: (Avagyan 1983, 58)

Yaka kenarına dar bir dik yaka takılmaktadır. Kolları geniştir. Gömlek kırmızı şeritle süslenir. Bu dönemde pantolon ve külot aynı modele sahiptir, sadece kumaşları farklıdır. Bilekleri çok geniştir, kenarları içe doğru katlanmış ve sürfile dikiş ile dikilmiştir. Gömleğin kenarları belden içeri doğru katlanır ve “ğoncagab” adı verilen ip katlanan kumaşın arasından geçirilmektedir. Bu giysinin iplerinin ucundan püskül sallanır.

Geniş bilekli gömlekler dış giysi olarak kullanılmaktadır. Pantolonlar yünlü kumaştan dikilir, solda bir cebi bulunur. Yaklaşık 2 cm genişliğinde renkli iplerden işlenmiş bir iple pantolon bağlanır ve uçlarına bir demet renkli püskül dikilmektedir. Pantolonun sağında ve solunda iğne işlemeli desenler bulunur. Erkekler, gömleklerinin

üzerine uzun kollu ve şeritli, oval düğme ile iliklenen, “ışlık” adı verilen bir üst giysi giyer. İşliğin birkaç modeli vardır.

Van’da kemerler yaklaşık 3 metre uzunluğunda olur ve bu kemerler renkli veya beyaz yünlü kumaştan dikilmektedir. Zengin halkın kemerlerine ise “kirman” adı verilmektedir. Bu kemerler çiçek desenleriyle süslenmiştir. Kemerlerinin arasına pipolarını ve t t nlerini koyarlar.

Van erkek giyiminde kullanılan kıyafetlerden biri de “kazağig” adı verilen, sıcak tutan bir üst giysidir. şur denilen, keçi y n nden dikilmektedir. Kumaş parçasının uzun tüylü bir yapısı vardır. Kolları kısıdır, dirseklere kadar uzanır, beli uzundur; sağ ve sol tarafına 1 cm genişliğinde bir yaldız iplik kurdele dikilir (Avagyan 1983, 58-59).

Resim 19: Van Erkek Giyimi

Kaynak: (Patrik 1983, 137)

Resim 20: Van Erkek Giyimi

Kaynak: (Patrik 1983, 89)

Resim 21: Van (Çatak) Erkek Giyimi

Kaynak: (Grigoryan 1965,)

3.3. Turuperan Bölgesi (Malazgirt, Erciş, Ahlat) Erkek Giyim

Bu bölgenin erkek giysileri, Van ve Sason (Batman) bölgesinin erkek giysileri ile bazı benzer özelliklere sahiptir. Gömlek beyaz kumaştan dikilmektedir. 60 cm genişliği olan iki boy, kumaş ikiye katlanır, kumaş boyun kısmı açık kalacak şekilde kesilmektedir. Gömleğe ayrıca yaka takılmaktadır. Sağ ön kısım belin hemen altına kadar kesilir, yanlarını genişletmek için “sozuk” adı verilen üçgen bir parça eklenir. Kolları, kol altından eşit şekilde genişler. Genç erkeklerin kıyafetlerinin göğüs kenarları ve kol ağzı, kırmızı ve siyah ipliklerle işlenir, işlemeler üçgen desenler ve çizgilerle tamamlanır. Diğer gömlek türü ise işlemsizdir ve çok popülerdir. Erkekler “salta” adı verilen, çuhadan dikilen, işlemeli bir üst giysi kullanır. İki çeşit “salta” tipi vardır; birincisi yaldızlı iplikle işlenmiş, “bayramlık salta”, ikincisi ise beyaz kumaştan dikilen “günlük salta”dır. Bu bölgenin erkek giysilerinden biri de entaridir. Entariler “Manusa” adı verilen kumaşlardan dikilir, kol ağzlarına “kapak” denilen mavi renkli kumaşlar ile ekleme yapılmaktadır. Genç erkeklerin baş süslemelerinde saç modelleri dikkat çekicidir. Alnın ortasına bir tutam saç bırakılmaktadır. Bu modelin adı “pırçamp”tır. Ayrıca iki kulağın üzerinden de birer tutam saç bıakılır, bu modele ise “kulağ”adı verilmektedir. Bu bölgede pantolonlar yünlü kumaştan dikilmektedir. İki çeşit pantolon tipi vardır. İlk modelin, bilekleri dardır ve yukarıya doğru genişler. İkinci modelin ise bilekleri daha geniştir (Avagyan 1983, 60-61).

3.4. Ağznik Bölgesi (Sason-Batman) Erkek Giyim

Bu bölgenin giyim kuşamında çoğunlukla beyaz kumaş kullanılmıştır. Gömleğin kollarının ağzları “poçala” adı verilen bir dikiş yöntemi ile dikilmektedir. Boyun ve göğsün sağ tarafında bulunan açık kısım, gömleğin en öne çıkan kısmıdır. Bu bölümün ön ve arka kısmına dikdörtgen, üçgen parçalar eklenir. Yan kısımlarında kısa yırtmaçlar bulunur. Kol ağzları ve göğüs kısmı geometrik desenlerle süslenmiştir. Yazlık gömleklere “şamat” adı verilir ve beyaz pamuklu kumaştan dikilmektedir. Bu gömleklerin etekleri pantolon üzerine serbest bırakılmaktadır. Diğer gömleklerin etekleri ise pantolonun içine sıkıştırılmaktadır. Bu pantolonlar buruşturulmuş veya buruşturulmamış kumaştan olacak şekilde iki farklı şekilde tercih edilmektedir. Pantolonlar yünlü kumaştan dikilir ve yerel siyah boya ile boyanır.

İki çeşit pantolon tipi vardır; Birincisi sıradan pantolon, ikincisi ise “tukur” adı verilen çift katlı kalın pantolondur. Pantolon çeşitlerinden biri de yan dikişleri iğneyle özel olarak işlenilen “maron” denilen pantolonlardır. Aba’nın üç modeli vardır: Birinci model, kontak denilen zenginlerin giydiği yaldızlı iplikle süslenmiş ve Ankara keçi yününden elde edilmiştir. Raşok denilen ikinci tip aba, daha fazla yaldız işlemelidir ve daha uzun kolları vardır. Üçüncü tip aba ise çuha abasıdır, dışı tüysüzdür, sıradan halkın giydiği türdendir. Her üç aba da aynı dokuya sahiptir ve sadece kumaş malzemesinde farklılık gösterir. Kemerler 25 cm genişliğindedir, bele 2-3 kez dolanarak kullanılmaktadır. Kullanılan iki tür kemer çeşidi vardır; birincisi “hazrik” adı verilen evli erkeklerin kullandığı kemerdur, diğer kemere ise “tusya” adı verilen kemerdur, bu model de genç erkekler tarafından kullanılmaktadır.

Sason’da erkekler iki tür şapka kullanmaktadır: “melon” ve “koloz”. Melon şapka, yünlü veya pamuklu kumaştan dikilmektedir. Bu bölgedeki melon şapkalarının ve süslerinin özel isimleri vardır: “Keğani”, “puk”, “gerer” vb. Koloz şapka ise keçeden dikilir, 15-20 cm yüksekliğindedir. Bu bölgede, koloz şapka “tamaz” adı verilen bir kumaşla sarılmaktadır. Yaşlı erkekler kırmızı kumaşla sarılı olan şapkaları tercih etmektedir (Avagyan 1983, 59-60).

Resim 22: 19. yy. Ağznik Genç Erkek Giyimi (Sason)

Kaynak: (Grigoryan 1965)

Resim 23: Ağznik Erkek- Kadın Giyimi

Kaynak: (Patrik 1983, 133:135)

Resim 24: Ağznik Gelin ve Damat Giyimi

Kaynak: (Patrik 1983, 133:135)

3.5. Küçük Ermenistan (Malatya, Sivas, Kayseri) Erkek Giyim

Bu bölgelerin erkek gömlekleri diğer bölgelerin gömleklerine benzer. Şalvarlarının ise baldırları çok dardır. Üst kısmı 70 cm genişliğinde çuhadan dikilmektedir. Cepleri iki dikişle dikilmektedir. Cep ağzı ve ceplik kısmı siyah ipek iplikle süslenmiştir. Gömleğin üzerine yelek giyilmekte, yeleğin kol kenarları işlenmektedir. Oval ve ipekten şeritli düğmeleri vardır. Kemer 3-3,5 m uzunluğunda olup, bele 3 kez sarılarak kullanılmaktadır. Kemerlerin şekli, kullanıcının ekonomik sınıfını temsil etmekte, yoksullar ince ipli kemerler kullanmaktadır.

Resim 25: Sivas Kadın Erkek Giyimi (Küçük Ermenistan)

Kaynak: (Patrik 1983, 91:147)

Bıçağı ve pipoyu saklamak için kullanılan deri menteşeli kemer, geniş bir aksesuar yelpazesine sahip ve dikkat çekicidir. Bu bölgelerin iki ceket türü vardır; birincisi pamuklu veya yünlü kumaştan dikilmektedir. Ceket yapmak için 65 cm uzunluğunda ve 46 cm genişliğinde bir kumaş parçasına ihtiyaç vardır. Kumaş ikiye katlanarak, dairesel bir kesimle boyun kısmı açılmaktadır. Kol ağzı ve kenarları açıktır.

Yakanın ve kol ağzının kenarları şeritli mavi ipek iplikle çevrelenmiştir. Öndeki iki parçanın kenarlarına sarı renkli, düz dikişli olmak üzere üçgen bir parça dikilmiştir. Bu ceket astarsız dikilmektedir. İkinci tür ceketin şekil olarak sağ ve sol parçaları eşittir, kolları düzdür, sağ tarafında cebi vardır. Bu ceket yaldızlı iplikle işlenmiştir. Cepleri ve etekleri de işlemelidir. Erkek giyiminde pamuk gömlek üzerine kemer takılmaktadır.

Anadolu’da yaşayan Ermeni erkeklerin giysileri kadınlarında olduğu gibi, her ilde kendine özgü bir karaktere sahiptir, ancak benzerlikleri aşikârdır (Avagyan 1983, 63-66).

3.6. Çoraplar ve Ayakkabılar

Çorap ve ayakkabılar Ermeni giyim kuşamının en önemli unsurlarından biridir. Her bölgenin ve dönemin kendine özgü dokuma ve süsleme çeşitleri vardır. Cinsiyete ve yaşa göre bu özellikler değişir. Çoraplar 8–12 yaş arası kızlar ve kadınlar tarafından işlenmektedir. Her kadın çorap yapmayı bilmelidir. Çorap Erzurum, Sivas ve yakın illerinde “tot” olarak adlandırılmaktadır. Kısa çoraplara “puc” adı verilmektedir. Çoraplar 4-5 tığ ile örülür. Anadolu’nun iklim koşulları nedeniyle çorap giymek bir zorunluluktur. Halkalar yaparak, özel isimleri olan farklı motifler işlenmektedir. “Ozoruk”, “çatal”, “golgol” adı verilen süslemeler bazen doğadan unsurlar içeren motiflerle rengarenk ipliklerle dokunmuştur. Van ve Malatya çoraplarının tipik özelliği, üzerlerinde çiçek desenleri olmasıdır. Çorapların üzerine dokuma çiçek desenlerinin yanı sıra, geometrik desenler de eklenmiştir. Bunlara ek olarak yaldızlı ipliklerle işlenmiş çoraplar vardır.

Ayakkabı da kostümün ayrılmaz bir parçasıdır. En yaygın ayakkabı modeli “dreğ” adındaki modeldir. Bu ayakkabı öküz, inek ve manda derisinden dikilir. Ayakkabı derisi için özel bir prosedürle deri işlenmekte ve bunun sonucunda dikilen iplik nem sebebiyle kuruyup değişikliğe uğramamaktadır. Üç parmaklı, parmak ucu deriden ve parmak ucu yünden olacak şekilde üç çeşit “dreğ” vardır. Her bölgenin kendine özgü “dreğ” modeli vardır. Van bölgesinde “dreğ” erkekler tarafından dikilmektedir. Van, Muş başta olmak üzere birçok şehirde özel “dreğ” ustaları vardır.

Kadınların dreglerine “mas (mes)” ve “pabuç” denilmektedir. Bu model sıklıkla Erzurum bölgesinde kullanılmaktadır. Sarı veya kırmızı deriden dikilmektedir. Mas (mes) pabuç tabandan parmağın ortasına doğru uzunlamasına dikilir, yanlarında da taban dikişi hizasında dik dikişler bulunur. Burun kısmı sivri , ağız kısmı ise derindir ve kavisli bir kesimi vardır. Kenarlarına sarı pamuk ipliği dikilmiştir, sert bir tabanı vardır. Üzerinde siyah renk işlemler bulunur. Bu model evin içinde, pabuç ise evin dışında giyilmektedir. Her ikisi de özel atölyelerde dikilmektedir.

Erkek ayakkabısı olarak, Adana, Maraş, Mersin, Tarsus (Kilikya) bölgelerinde kırmızı postallar giyilmektedir. Bu postalların ön kısmı uzun, arka kısmı ise kısadır. Ön ve arka kısımları birleştirilerek deri kayış ile bağlanır. Ayakkabının topuğu 3 cm yüksekliğindedir ve arkası açıktır, burun kısmı ise sivridir. Tabanı domuz derisinden dikilmektedir. Ayakkabının sembolik bir anlamı vardır. Malazgirt, Erciş, Ahlat bölgelerinde gelinlerin pabuçlarının içine haneye bolluk ve bereket getirmesi için altın ve buğday doldurulur. Giysilerdeki, kumaşlardaki değişimin yanı sıra, ayakkabılar da değişime uğrayarak zamanla yerini fabrikalarda üretilen ürünlere bırakır (Avagyan 1983, 81-91).

Şekil 9: Çorap Çeşitleri

Kaynak: (Patrik 1983, 177)

4. 19. YY. ANADOLU ERMENİ DESENLERİNİ GÜNÜMÜZE UYARLAMA

Tezin bu bölümünde 19. yüzyıl döneminde Anadolu’da yaşayan Ermeni halkının kostümlerinde sıklıkla kullandıkları kumaş deseninden, günümüz modasına uyarlanarak hazırlanmış koleksiyon bulunmaktadır. Bu kısım, 19. yüzyıl döneminde kullanılan kumaş deseninin, günümüz modasına sentezlenmesini içermektedir.

Şekil 10: Esinlenilen Desen Muş Kız Giyimi

Kaynak: (Grigoryan, 1965)

Resim 26: Günümüz Modasına Uyarlama-1

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 27: Günümüz Modasına Uyarlama-2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 28: Günümüz Modasına Uyarlama-3

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 29: Günümüz Modasına Uyarlama-4

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 30: Günümüz Modasına Uyarlama-5

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 31: Günümüz Modasına Uyarlama-6

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 11: Esinlenilen Desenin İllüstrator Çizimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 32: Illustrator Çizimi İle Elde Edilen Desenle Oluşturulan Tasarımlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 33: Hazırlanan tasarımların yapım aşamaları-1

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 34:Hazırlanan tasarımların yapım aşamaları-2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 35 :Hazırlanan tasarımların yapım aşamaları-3

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 36: 19.YY. Anadolu Ermenilerinde giyim kuşam özelliklerinin günümüz modasına uyarlanması ile oluşturulan ve ardından hayata geçirilen tasarımlar.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 37: 19.YY. Anadolu Ermenilerinde giyim kuşam özelliklerinin günümüz modasına uyarlanması ile oluşturulan tasarımlar.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 38: 19.YY. Anadolu Ermenilerinde giyim kuşam özelliklerinin günümüz modasına uyarlanması ile oluşturulan tasarımlar.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Resim 39: Baş Süslemeleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RÖPORTAJ

1. YÖNTEM

Araştırma kapsamında uygulanacak yöntem doküman analizinin bir kolu olan röportajdır. Öncelikle önem arz eden durumlardan biri dokümanların orijinalliğini kontrol etmedir. Aksi takdirde olumsuz bir durumda güvenilirliği sorgulanabilen kaynaklar harcanan Zaman emek ve maddiyatı heba edebilmektedir (Forster 1994). Röportaj yazar tarafından oluşturulan sorulardan meydana gelmekte ve özgün nitelik teşkil etmektedir. Ermeni kökenli olan ve özetle terzilik yapan, Türkiye ve yurtdışında tanınırlığı bulunan bireyler ile röportaj gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle dokümanlar özgündür. Yazılma sebebi ve yazarı bilinmektedir (Merriam 2009)

Veri toplama aracı olarak röportaj yönteminin tercih edilmesi zamandan tasarruf sağlamak, oldukça sınırlı olan kaynakların aksine tecrübe ve bilgiden yararlanma nedenlidir. Araştırmanın sınırlıklarını röportajda alınan yanıtlar oluşturmakta ve samimi olunduğu varsayılarak güvenlik kabul edilmektedir (Forster 1994). Ayrıca yöntemi seçilmesi ile sallanan avantajlar düşük maliyet, ekonomiklik, yüksek verim (Merriam 2009), kullanılabilirlik (Bowen 2009), uzun zamanla yayılan analiz, özgünlük ve bireysellik, kesinlik ve nitelik, tepkisellik bulundurmama, çeşitlendirilebilen veriler, detayların çokluğu, kolay ulaşılamayacak kaynak teşkil etme olarak sıralanabilmektedir. Yöntemin dezavantajları ise erişimde yaşanan zorluk, önyargılı seçicilik ihtimali, yalnızlık olasılığı, standart bir format bulunmadığından kodlama problemi yaşanması ve yorumlama güçlüğüdür (Sak, ve diğerleri 2021). Dezavantajlarına rağmen konu ile alakalı olarak en kesin bilgilere ulaşılabileceği varsayıldığından röportaj yöntemi tercih edilmektedir. Ancak röportajın yalnızca iki kişiyle gerçekleştirilmesi araştırmanın örnekleme dair sınırlılığını oluşturmaktadır. Gelecek araştırmalarda katılımcı sayısının artırılması önem arz etmektedir.

2. UYGULAMA VERİLERİ

Araştırma kapsamında Ermeni Bercuhi Berberyan ve Levon Kordonciyan ile röportaj gerçekleştirilmiştir.

Ressam, yazar ve amatör tiyatro oyuncusu olan Bercuhi Berberyan İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Öğretimin okulunu tamamlayarak ilköğretmeni mesleğini icra etmeye başlayan ilköğretim okul öğretmenlerinden emekli olmuştur. Türkiye'de ve dünyada tanınan tiyatro oyuncusu Arto Berberya'nın eşi olan Vecihi amatör tiyatro grubunda kostüm tasarımcısı ve oyuncu olarak görev almıştır. Eşinin vefatının ardından anısı adına berber yani kumpanyası adını verdi grupta yönetmen ve oyun yazarı olarak varlığını göstermektedir. *Kaç Kişot-Don Nazar* (Arto Berberyan), *Hasaragyan Adında Biri* (Pierre Daninos), kendi kaleminden çıkan *Grand Majestik Gazinosu*, *Kınalı Ah Kınalı*, *Vah Kınalı* oyunlarında sahne almıştır. *Agostaki Kaplumbağa*, *İçimiz Isınsın Biraz*, *Ermenistan'da Bir Türkiyeli*, *Burgazada Sevgilim*, *İster Ağla İster Gül* adlı kitapların yazarıdır. Hayvan dostu olan Berberyan ile yapılan röportaja içeriğin devamında yer verilmektedir (kitapyurdu 2022).

1920lerde yaygınlaşma gösteren frak ve smokin Cumhuriyetin ilanının ardından Türkiye'de sahneye çıkmıştır. Atatürk tarafından Fransa'ya gönderilen 6 kişiden biri Levon Kordonciyan'ın büyük dedesidir. Günümüzdeki atölyede kullandığı makas, omuz terazisi ve kömürlü ütü zamana direnmeye devam etmektedir. Günümüzdeki lokasyona (Kurtuluş) 1998'de taşınan marka, uçak yolculuğu ile provalara gelebilecek biçimde yurtdışında tanınmaktadır. Erkek abiye giyimde öncü olan işletme, 8 yaşından itibaren bu işin içerisinde yer almaya başlayan, kurucu dedesiyle aynı ismi taşıyan Levon Kordonciyan tarafından yönetilmektedir.

2.1. Röportaj 1- Bercuhi Berberyan

Kendinizden bahseder misiniz? İlköğretim kademesinde öğretmen olarak görev yapan berber yan görevi esnasında sürdürdüğü tiyatro oyunculuğuna çocukluğunda başladığını ifade etmektedir.

Oldukça baskıcı bir ailede büyüdüğünden istediği branşı seçemediğini, sanatçı yaradılışlı bir çocuk olarak şarkı söylediğini dans ettiğini ve resim yaptığını, bale dersi alarak başrolü hak kazanabileceği dönemlerde ailesinin baskısı ile sahneye çıkmasını

yasaklandığını, okul öncesi e ilköğretim kademesinde onlar yazarak arkadaşları ile sahnelediğini, devamında kardeşine verilen izin kendisine verilmediğini belirtmektedir. Arto Berberyan ile evliliğinin ardından neredeyse sahneden inmediğini, eşinin tiyatro ve sinema dekor ve kostüm bölümünden mezun olduğunu, konut ve dükkan tasarımlarının yanı sıra amatör tiyatro oyunculuğu yaptığını ve kendisinin bu ekibe dahil olduğunu, bir yandan kostüm dikerken diğer yandan oyun sahnelediğini anlatmaktadır. Vefatından önce 5 yıl felçli olan eşinin bu süreçte 2 oyunda sahne aldığını, vefatıyla yarım kalan oyunu kendisinin tamamladığını aktarmaktadır. *Kınalı Kınalı, Vah Kınalı, Grand Majestik* adlı oyunları kendisinin yazdığını ve İstanbul'daki en iyi amatör tiyatro olarak Berberyan kumpanyası adını gururla taşıdığını, cemiyete ve Türkiye'ye kadın olarak kendini kabul ettirmenin her şeye rağmen zor olduğunu, yalnızlığını iyi yönde kullanarak yalnızlık gerektiren yazmak ve çizmek gerektiren işleri sürdürdüğünü ifade etmektedir.

Ermeniler kimdir kısaca bahseder misiniz? Ermeniler için Türk topraklarında bulunmanın Nuh'tan itibaren başladığını, tespitinin yapılmamasına rağmen Ermenilerin Urartulardan beri var olduğunu, tarihi yapıtlarda izlerinin gözlendiğini, Van'da ziyaret ettiği eski Urartulardan kalan saray harabelerinin yerliler tarafından Hayga Pert (Hayg'ın Kalesi), bulunduğu ovanın Hayga Dzov (Hayg'ın Ovası) olarak anıldığını dolayısıyla Ermenilerin varlığına işaret ettiğini belirtmektedir.

Anadolu Ermenileri hakkında bildiklerinizi anlatabilir misiniz? Anadolu Türkleri ile Anadolu Ermenilerinin büyük farklara sahip olmadığını, ancak Ermenilerin ırksal özellik olarak ekip biçmekte olan ve taşla özdeşleşen bir millet olduğunu, taşı işleyerek ve ekip biçerek üretken ve zanaatkar bir halk olarak refah içinde yaşadıklarını, Anadolu'nun en ücra dağında bulunan küçük bir toprağa dahi kilise ve manastır inşa ederek, alanı ekip biçmeye başladıklarını aktarmaktadır. Anadolu ziyareti esnasında minik yeşil bir tepenin kendisine Ermeni köyü olarak tanıttıldığını belirtmektedir.

O dönemki halkın içinde Ermeni kıyafetlerinin bir özelliği var mıydı? 19. yüzyılda halkın kullandığı Ermeni kıyafetlerine dair çok iyi bir bilgisi olmadığını, ancak birbirine çok benzeyen yalnızca küçük farkları olan kıyafetler giydiklerini anlatan Berberyan, Ermenilerin ilginç başlıklar taktıklarını ve günümüz Anadolu

folklorunda sergilenen dansların ve başlıkların Ermeni etkisiyle oluştuğunu ifade etmektedir.

Renklerin bir anlamı var mıydı? Renklerin anlamı hakkında kesin bilgisi bulunmadığını ancak Ermeniler tarafından mümkün olduğunca çok renk kullanıldığını, kullanımlarının şenlikli veya kasvetli durumlarda değişkenlik gösterdiğini, cenazelerde siyah, şenlik düğün ve bayramlarda oldukça renkli ve şık kıyafetler giydiklerini aktaran Berberyan, siyah giyme alışkanlığının Rumlardan öğrenildiğini ve Anadolu’da yaşayan tüm topluluklar gibi Ermenilerde de başörtüsünün yaygın olduğunu ifade etmektedir.

Anadolu’da Ermeni halkının toplumun giyim kuşamına bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz? Ermeni halkının Anadolu toplumunun giyim kuşamına katkısı olduğunu düşünen Berberyan, halkın birbirine etkileyerek yemek, kıyafet gibi yöreye özgü alışkanlıklar oluşturduğunu, küçük aksesuarlar dışında Anadolu’da yaşayan tüm topluluklar ile benzer kıyafetler kullandıklarını ifade etmektedir. Bayram kutlama biçimleri, alışkanlıklar ve gelenekler, kıyafetler, yemekler özü yansıtan küçük nüanslar haricinde aynıdır öyle ki yumurta tokuşturmak eski Türklerde de mevcuttur şeklinde ekleme yapmaktadır.

Terzilik sanatının Ermeni halkı için öneminden bahsedebilir misiniz? Ermeni halkı için terzilik sanatının eski dönemlerde dikiş dikmenin öğrenilmesindeki zorunlulukla başladığını, bu nedenle iyi terzilerin çoğunlukla Ermeni olduğunu, Ermenilerin sanata eğilimli ve mükemmeliyetçi olmasının bu durumu etki sunduğunu aktaran Berberyan annesinin ve halasının terzi olduğunu, kendisine dikiş öğretilmediği halde çok iyi dikebilme yeteneğine sahip olduğunu ifade etmektedir.

Ermenilerin özel günlerine hitaben giydikleri kıyafet veya özel günlere nazaran renkleri var mıydı? Varsa günümüzde hala bu alışkanlık devam etmekte midir? Ermenilerin özel günlerine hitaben renk ve kıyafet giyme durumlarının büyük ihtimalle var olduğunu ancak şimdilerde sürdürülmediğini söyleyen Berberyan, bazı farklılıkları aktarmaktadır. İfadesine göre eskiden düğünlerde beyazın aksine kırmızı veya renkli giyinilmesine rağmen günümüzde gelinler beyaz giymekte, cenazelerde siyah giymek günümüze yakın türetilen bir adet olmakta, özellikle köylerde siyah giyme kuralı uygulanmamaktadır.

Sizce 19. yüzyıldan beri süregelen bu kıyafetlerin günümüzde uygulamalarını görebilir miyiz? 19.yüzyılda beri süregelen Ermeni kıyafetlerinin günümüzdeki uygulamalarına istinaden özellikle yeleği anlatan Berberyana, köylerde bolero yelek cepken gibi kıyafetlerin Anadolu'dan geldiğini, Anadolu kılığının stilize ve modernize edilerek günümüze uygulandığını hatta şalvarın dahi günümüzde moda olduğunu aktarmaktadır.

2.2. Röportaj 2- Levon Kordonciyan

Kendinizden bahseder misiniz? Neredeyse 140 yıldır erkek giyim üzerine çalışan bir işletme olduklarını belirten Kordonciyan babasının dedesinden “Levon Usta'dan” bahsederek dönemin modasının kalbi olan Sultan Hamam'da Rum bir ustanın yanında çalıştığını, Atatürk tarafından frak, jaketatay, bonjour ve redingot eğitimi almak üzere Paris'e yollandığını, altı ayın ardından geri dönerek Sultan Hamam'da atölye açtığını, Atatürk başta olmak üzere paşaların ve devlet adamlarının kıyafetlerini dikmeye başladığını, Anadolu'nun ücra köşelerinden yeteneklileri seçerek ustalar yetiştirdiğini belirtmektedir.

Bu mesleğe nerede ve nasıl başladığınızı, sonrasında bu meslekle ilgili gelişiminizi anlatır mısınız? 7 yaşında dedesi “Leons'un” atölyesine gitmeye başladığını, disipline edilmek üzere dedesi tarafından kapalı çarşıda Sadekar Atölyesine verildiğini, terzilerin yanında yarım gün çalışmanın ardından günü dedesinin atölyesinde tamamladığını, bu durumu 6 yıl sürdürdüğünü aktarmaktadır. Geçmişte yaşadığı bu deneyimin sonucunda kuyumculuk ve terziyi birleştirerek farklı bir sanat ürettiğini belirten Kordonciyan hazır giyim sektörüne geçen babasının Beyoğlu'ndaki atölyesinin başına geçtiğini ifade etmektedir. Belirli bir sürecin ardından kademe atlayarak mağazacılığa geçiş yapan sanatçı bulundukları İstiklal Caddesi'nde smokin kiralama eksikliğini fark ederek 6 smokin ile bir maceraya atıldığını şu anda 6.000 smokinleri bulunduğunu aktarmaktadır. Yalnızca smokin üzerinde başlayan iş yolculuğunun ardından birkaç takım elbise diktiklerini ifade eden Kordonciyan İran asıllı Bijan markası sahibinin Sean Connery ile karşılaşması sonucunda “seni Atatürk'ün terzisinin oğluna götüreceğim” demesi üzerine smokin dikimi esnasında Frank Sinatra ile tanıştıklarını anlatmaktadır. Baba filminin sponsoru

olduğundan prodüksiyonun kıyafetlerini yaptırmakla yükümlü olan Sinatra, kendileriyle anlaşmış, ardından Bond serisi, Charlie'nin Çikolata Fabrikası, Avustralya, Soysuzlar Çetesi gibi filmlerde birlikteliklerini sürdürmüşlerdir. Oscar Ödül Töreni ve Barack Obama'nın smokinlerin de imzalarını bulduğunu aktaran Kordonciyan, hikayelerini yaşanmışlıkların oluşturduğunu söylemektedir.

Kısaca Ermenilerden bahseder misiniz? Ermeniler denildiğinde akla zanaatın geldiğini, İstanbul'da bulunan birçok yapıda Ermenilerin emeği bulunduğunu, kuyumculuk, marangozluk, çinicilik, terzilik gibi zanaatkârlıkları ile mozaik teşkil eden Türkiye'nin Ermeni usta algısının zanaatı işaret ettiğini ifade etmektedir. Bu durum Musevi ve Rumlar için de geçerli olup hanımların yemek, beylerin zanaat üzerinde markalaştığını aktarmaktadır. Mimari üzerinde de etkilerinin bulunduğunu Dolmabahçe Sarayı'ndan Çırağan Sarayı'na dek belgesel ve kitaplarla kanıtlanan faydalarının dokunduğunu ancak günümüzde beslenmede olduğu gibi giyimde, ustalıkta hatta marangozlukta fast food anlayışının geçerli olduğunu söylemektedir.

Anadolu Ermenileri hakkında bildiklerinizi paylaşabilir misiniz? Zaten hepsinin Anadolu'dan geldiğini, anne tarafının Bitlisli, baba tarafının Rize Çamlıhemşinli olduğunu, göçebe bir toplum olarak özellikle İstanbul'a yerleştiklerini ifade etmektedir.

Anadolu halkının sanılanın aksine şık ve klas giyinen bir toplum olduğunu, çok daha fazla adabı bulunduğunu belirtmekte her yerde mevcut olan kiliselerinde ayinler düzenlendiğini, ailelerinin büyüdükları toprakları görerek onları yad etmek isteyen çocukların yurtdışından dahi katılım gösterdiğini, kıyafet açısından değerlendirildiğinde tüm Anadolu halkının en iyi biçimde giyindiğini ifade etmektedir.

O dönemki halkın içinde Ermeni kıyafetlerinin bir özelliği var mıydı? Döneme ait Ermeni kıyafetlerinin farklı bir özelliği olmadığını, Osmanlı topraklarında herkesin aynı tarz giyindiğini, düğün veya davetlerde kadın erkek çocuk tüm kesimlerin en şık vaziyette hazırlandığını ve yörelerin giyim tarzlarının farklı olduğunu belirtmektedir. Bu durum bölgenin havasına ve nemine göre değişkenlik göstermektedir. Şalvar yöre sıcaklığına göre farklı bir kalıp barındırmakta, içte bulunan pile farkı ve bolluk, pantolon paçası dahi hava koşullarına uygun hazırlanmaktadır. Smokin Şalvar modasını ilk başlattıklarında anlatmak istediklerinin “*biz Türkiye’de yaşıyoruz ve Türk*

vatandaşınız, Türk markası için uğraşıyoruz yaşadığımız toprakları hep birlikte büyüteceğiz” olduğunu aktaran Kordonciyan, dönemde ABD’ye gitmeyen tek aile olduklarını, cenazelerde giyilen siyah takım ve takılan kravatın çok sayıda Müslüman cenazesinde gözlendiğini bu nedenle her yaptıkları şeyde önce olduklarını belirterek Okan Bayülgen ile olan bir anısını paylaşmaktadır: *“Bir sene Okan Bayülgen’in kıyafetlerini dikiyordum. Kendisi o zamanlar evini yaptırmak için bir Ermeni ustası çağırıyor, eve gelen ustanın çalışma arkadaşları da Ermeni. Bu dönemde ustalardan birinin kızı evleniyor, Okan Beyi de davet ediyor. Okan bey düğüne yırtık paça kot ve t-shirt giyip gidiyor. İçeri girdiğinde evinde çalışan Ohannes ustayı görüyor. Ohannes usta smokinler içinde, hanımı krallık düğününe hazırlanmışçasına şık, şaşırtıyor. Daha sonra kortejde aynı şekilde tüm ustaları smokinler içinde görüyor, hanımları yine aynı şekilde çok şık abiyeler içinde. Okan bey bana “ustaları smokinler içinde, hanımlarını abiyeler içinde gördüğümde , ben düğüne böyle gittiğime utandım”* dedi.

Sıklıkla hangi kumaşlar kullanılırdı? Özellikle kullanılan kumaşlar var mıydı? Dedesinin Fransa’dan dönüşünde önemli bir kumaş markası olan Sümerbank’ın kurulduğunu, özellikle yünlü kumaşlar ve ham ketenlerden kıyafet ürettiklerini, günümüzdeki parlayan kumaşlardan bulunmadığını, keten renginin ancak toprak rengi ve krem olabildiğini, boya teknikleri bulunmadığından renk alternatifi sunmanın kolay olmadığını, ipek kumaş olmadığından içerisine bir şey katmanın mümkün olmadığını bu nedenle giyilen renklerin fûme, gri ve siyah ağırlıkta olduğunu, özellikle Hindistan’dan kumaşların geldiğini ve ana renklerin hâkimiyetinde gömleklerin beyaz olduğunu aktarmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile renkler ve kumaş opsiyonları artmıştır.

Normal halk ve burjuva kesimin kıyafetlerinin birbirinden farkı neydi? Burjuva ve halk sınıfında keskin bir ayrım bulunmadığını, özellikle kadınların yok denecek farklılıklar barındırdığını, padişah-kral, vali-kaymakamların farklı giyinebildiğini aktarmaktadır. Zamanında İstanbul hattı vapurlarında lüks ve standart mevkilerin bulunduğunu ancak bu durumun insanlar arasında ayırmadan ziyade saygıyı yansıttığını, işinden terli vaziyette çıkan insanların lüks mevkide oturmadıklarını, düğün veya davetten gelenlerin, hanımı, sevgilisi, nişanlısıyla olanların lüks mevkide oturduğunu anlatmaktadır. Günümüzde sonradan görmelik veya sınıf farklarının geliştiğini, zenginliğin ve sponsorluğun artışı ile bazı sanatçıların terzileri çaput olarak

gördüklerini belirterek kıyafet Oscar'ı olmasını ve ödüllerin dağıtılmasını istediğini aktarmaktadır. 2009 yılı ihracat birinciliğinin ardından The Marmara Oteli'ne gittiğini, sırf papyon taktığı için kıdemli yazarlardan biri tarafından “bu hımbıl nereden çıktı” söylemi ile karşılaştığını, her basın mecrasında papyonu tanıtmaya çalıştığını ve başarılı olduğunu anlatmaktadır.

Anadolu'da Ermeni halkının toplumun giyim kuşamına bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz? Bu denli büyük kalabalıklar bulunmadığından, insanların lüks tüketim peşinde olmadığından dolayı ne varsa onun giyildiğini söyleyen Kordonciyan para sahibi olduğunda dahi yokluğun yaşandığını bu nedenle kıyafetlerin aynı tarz olduğunu, yenilen içilenin biri olması sonucu herkesin mutlu olduğunu, hava kirliliği gibi etkenlere maruz kalmayan kıyafetlerin uzun yıllar giyildiğini ve tüm toplumun birbirine etkilediğini aktarmaktadır.

Bu konuda toplumun giyim kuşamına yön veren usta tasarımcılar, terziler, sanatçılar çıkmış mıdır? Dedesinin Fransa'dan dönmesi sonucu erkek abiye alanına yön verdiklerini, erkek modasına İtalya'nın, kadın modasına Fransa'nın yön vererek pazarlamasını ABD işletmelerine bıraktıklarını ve franchising metodu ile büyük ticaret gerçekleştirdiklerini ancak Türkiye'de böyle bir markanın oluşmadığını aktarmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda edinilen veriler öncelikle Ermeniler tarafından İstanbul'un sık tercih edilen bir lokasyon olduğu, Ermeni ve Türk kültürünün birbirini etkileyerek gelişme gösterdiği, katılımcıların yaşları dikkate alındığında dans, müzik, resim ve oyunculuk gibi yeteneklerin yanı sıra ustalık, terzilik, marangozluk gibi el sanatlarının ifa edildiği mesleklere Ermenilerin yatkınlık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

İstanbul'da tanınma gösteren katılımcılar Ermenilerin etnik veya kültürel bakımdan dışlanmadıklarını aksine Türk halkı tarafından kolayca kabul edildiğini ispatlamaktadır.

Araştırma konusuna istinaden edinilen sonuçlar, Ermenilerin uzun zamandır Türk topraklarında bulunduğunu, kültür ve topluluk özelliklerinin oluşumunda geçmiş dönemlerin ve çeşitli bölgelerin etkisi olduğunu, Van taraflarında Kürtler tarafından birçok alana kendilerine verdikleri isim Hiyag'ın (Hayga) konulduğunu, ekme biçme ve el sanatları ile idame ettirebildiklerini göstermektedir.

19. yüzyıla ait Ermeni kıyafetlerinde Doğu bölgesine oldukça benzer izler taşındığı, kıyafetlerin birbirinden küçük nüanslarla ayrıldığı, Ermenilerle birlikte tüm Anadolu halkının oldukça şık ve kaliteli giyindiği ancak renk ve kumaş konusunda dönemin teknolojisine ait kısıtlılıklar bulunduğu buna rağmen ilerleyen her bir teknolojiden yararlanarak kıyafetlerde renk ve kumaş gelişimlerini sağlandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Hindistan'dan kumaşlar alındığı, döneme özel ayrıcalıkları sunan kumaş markasının Sümerbank tarafından dünyaya getirildiği, dönemde özellikle yünlü kumaş ve ham ketenlerin bulunduğu, yaz ve kış mevsimine göre giyim ürünleri oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu durum keten için toprak rengi ve krem renginin, diğer kumaşlar için füme, gri ve siyah renklerinin ağırlıkta kullanıldığını, özellikle gömleklere hâkim olan rengin beyaz olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Dönemin başlangıcında henüz bulunmayan ve üretilmeyen ipek kumaşın etkisiyle boyama alternatiflerinin pek bulunmadığı, maddi varlığın kıyafetlere ve renklere etki etmediği, yenilen içilenin bir olduğundan zengin-fakir ayrımının

gözetilmediği ancak önemli görev, gün ve toplantılarda kıyafetlerin farklılık gösterdiği, bu farklılığın Ermeni-Türk nezdinde değil siyasetçi, vali, gelin-damat, kasvet veya şenliğe göre oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırma konusunun Ermenileri kapsamamasının nedenlerinden biri Ermeni toplumunun oldukça zanaatkar ve sanata yatkın ele sahip olmalarıdır. Bu kapsamda erişilen sonuçlar bu durumu doğrulamaktadır. Hiçbir zaman dikiş öğretilmediği halde çok iyi düzeyde dikiş dikebilme yeteneğine sahip olan Berberyan, küçük yaşında Atatürk tarafından Paris terzilik eğitimine gönderilmeye layık bulunan 6 terziden biri olan Levon Kordonciyan'ın ülkeye dönmesinin ardından imza attığı başarılar bu durumu destekler niteliktedir.

Anadolu Ermenilerinin ve diğer halkların kıyafetlerinde sanılanın aksine ayrımcılıktan ziyade iklim koşulları ve nemin etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Şalvar veya paça kalınlığının, pile sayısının, etek kıvrımlarının ve daha nice detayın planlanmasında etki gösteren kültürel iç içe geçmişlik ve hava şartları Anadolu'nun tamamının kıyafet bakımından Türkiye ve uluslararası arenada farklı adlandırılmasını sağlamıştır.

Ermeni desenleri olarak günümüze uyarlamaları gerçekleştirilmesi planlanan bu araştırma kapsamında 19. yüzyıl kıyafetlerinde Ermeni ve Anadolu halkının birbirinden farklılık göstermediği saptanmasına rağmen kültürel iç içe geçmişlik halkların kardeşliği bakımından önem arz etmektedir ve umut vericidir.

Diğer bir yönden Türkiye'de henüz kurulamamış ihracat ağı konusunda kendisini bir marka olamamakla ithaf eden Kordonciyan'ın Brad Pitt'in başrolünde yer aldığı Soysuzlar Çetesi, Charlie'nin Çikolata Fabrikası ve James Bond gibi küresel popüleriteye sahip sinema filmlerine kostüm dikmesi durumu şaşırtıcı bir noktaya taşımaktadır. Atatürk, vali ve kaymakamlar, Barack Obama gibi uluslararası siyasetçilerin abiye gardırobunu oluşturan Kordonciyan'a benzer biçimde Türk vatandaşı olarak yaratılan Türk markalarına sahip çıkarak yaşadığımız toprakların hep birlikte büyütülmesi önem arz etmektedir.

Öneriler

Toplumsal bir eleştiri olarak araştırma kapsamında sunulabilecek ilk öneri el sanatları ve zanaatları açısından doğuştan yetenekli olan Ermenilerin ve yıllardır iç içe yaşadıkları, birbirlerini kültürel, sosyal, ekonomik ve yasal olarak etkiledikleri Anadolu halkının günümüz konjonktüründe daha fazla yer bulması gerektiği, gerek devlet gerek medya veya halk tarafından daha fazla desteklenerek Türkiye'nin uluslararası moda pazarına taşınması gerektiğidir (kordonciyanvitri 2018).

Nitel araştırma verilerinden elde edilen sonuçlara göre burjuva ve halk sınıfında özellikle kadınlarda Keskin ayrımlar bulunmadığı, lüks ve standart durumların ancak adap veya geleneklere göre farklılaştığı, sınıf farklılıklarının günümüzde geliştiği baz alınarak modanın birleştirici gücünden yararlanılması gerekmektedir.

Aksi takdirde yalnızca batılı etkisinde kalmak veya yalnızca statüye uygun moda yaratmak evrensel hale gelmeyi önleyecek, Kordonciyan'ın belirttiği gibi bazı sözde sanatçılar tarzileri çaput olarak görmeye devam edecektir. Bu durum gerek Türk veya Ermeni gerek diğer halkların yaşam tarzlarını ve gelenek göreneklerini yansıtan, yaşadıkları coğrafyaya ait önemli bilgileri barındıran yöresel kıyafetlerin modaya öncülük etmesini veya modernizasyonunu önleyecektir (Salman 2007).

Birlikte yaşamanın hakkını veren Anadolu halkı birbirinden etkilenerken ve lüks tüketim peşinde olmaksızın kıyafetlerini şıklık ve kalite ile hazırlamıştır. Tıpkı şalvar smokin örneğinde olduğu gibi el emeği göz nuru ve Tanrı vergisi yeteneklerden yararlanarak bu durum sürdürülmelidir (Memiş 2005, 6).

Diğer bir yönden alanyazında yaşanan kaynak sıkıntısının giderilmesi için çalışmalar yapılmalı, gerçekleştirilen araştırmaların miktarı arttırılmalıdır. Anadolu Ermenilerinin bu değeri hak ettiği düşünülmektedir. Aksi takdirde nesilden nesle aktarılacak birikim halinde günümüze ulaşan Anadolu gelenekleri, kültürü veya kıyafetleri bir sonraki nesle aktarılamayarak unutulmaya yüz tutacaktır.

KAYNAKÇA

- ATV. *Batı Ermenistan Otokton Ermenilerin Adet ve Geleneklerine Genel Bir Bakış*. 19 10. 2017. <https://westernarmeniatv.com/tr/12150/bati-ermenistan-otokton-ermenilerin-adet-ve-geleneklerine-genel-bir-bakis?fbclid=IwAR2RAS6yDaXLWRvU2NsBdtAZBFuJiSEd-zAD3sPb57Paeh4YmsyxfXLCbTU> (erişildi: 05. 23, 2022).
- Avakian, Nazig, ve Haygagan Joghovrtagan Daraze. *Armenian Popular Costume*. Yerevan: Haygagan SSH KA hrad, 1983.
- Baykal, Zeynep. *CONSTRUCTION OF ARMENIAN IDENTITY IN İSTANBUL: THE CASE OF YEŞİLKÖY*. Ankara: Yüksek Lisan Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2011.
- Bdoyan, Vard H., ve Hay Azgagrutyun. *Hamarot Urvagits* . Yerevan: Armenian Ethnography: Brief Outline, 1974.
- Bournoutian, George A. *ERMENİ TARİHİ: Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış (çev. Ender Abaoğlu ve Ohannes Kılıçdağı)*. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2016.
- Bowen, G.A. «Document analysis as a qualitative research metho.» *Qualitative Research Journal*, 9(2), 2009: 27-40.
- Çağan, Hazel. «ERMENİ KÜLTÜRÜ VE ERMENİ PROPAGANDASI.» *Ermeni Araştırmaları*, (46), 2013: 199-212.
- Daraze, Haygagan Joghovrtagan, ve Arakel Badrig. *Armenian National Costumes*. Yerevan: Arakel Patrik, 1983.
- Darazner, Haygagan, ve Flora Grigoryan . *Armenian Costumes*. Yerevan: Flora Grigoryan, 1965.
- Forster, N. «The analysis of company documentation.» *Qualitative methods in organizational research, a practical guide* içinde, yazar C. Cassell ve G. Symon, 147-166. SAGE publication, 1994.

- Halis. *Manusa Kumaş Özellikleri*. 23 01. 2020. <https://tekstilbilgi.net/manusa-kumas-ozellikleri.html> (erişildi: 05. 18, 2022).
- Hovhannisian, Richard G. *The Republic of Armenia, Vol. 1, The First Year, 1918–1919*. Berkeley: University of California Press, 1971.
- Hutchinson, J., ve A.D. Smith. *Ethnicity*. Oxford University Press: New York, 1996.
- İnsanmer. *Ermenistan Ülke Profil*. 2018. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-ermenistan/> (erişildi: 05. 18, 2022).
- kitapyurdu. *Bercuhi Berberyan*. 02 05. 2022. <https://www.kitapyurdu.com/yazar/bercuhi-berberyan/50558.html> (erişildi: 05. 15, 2022).
- Kocaoğlu, Y. *Azınlık Gençleri Anlatıyo*. İstanbul: Metis Yayınları, 2001.
- kordonciyanvitri. *Hakkımızda*. 2018. <https://www.kordonciyanvitri.com/hakkimizda.asp> (erişildi: 05. 11, 2022).
- Malesevic, S. *The Sociology of Ethnicity*. London: Sage Publication, 2004.
- Mason, John W. «Memory Work || Living in the Lie: The Armenian Intelligentsia in the Soviet Union.» *Oral History*, 33(2), 2005: 56-68.
- Memiş, Ekrem. «ERMENİLERİN KÖKENİ VE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ.» *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 2005: 1-11.
- Merriam, S.B. *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass, 2009.
- Minassian, Anahide Ter. *Ermeni Kültürü ve Modernleşme – Şehir, Oyun, Mizah, Aile, Dil*. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2006.
- Muradyan, Ana. *Constructing the New Armenian Woman: Health and Hygiene in the Soviet Armenian Women's Magazine Hayastani Ashkatavoruhi (1924-1927)*. Gender: Submitted to Central European University, 2017.

- Sak, R., İ.T. Şahin-Sak, Ç. Öneren-Şendil, ve E. Nas. «Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi.» *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1) , 2021: 227-256.
- Salman, Fikri. «ÇORUM VE CİYARINDA GELENEKSEL GİYSİLERİN ÖZELLİKLERİ.» *Sanat Dergisi*, 2007: 25-38.
- Smith, A.D. *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Turay, Anna. *Ermenilerin Kökeni*. 2006.
<https://web.archive.org/web/20061206185130/http://www.bolsohays.com/webac.asp?referans=1> (erişildi: 05. 18, 2022).

